

Kocatepe İslami İlimler Dergisi
Journal of Kocatepe Islamic Sciences

e-ISSN: 2757-8399

Cilt/Volume: 4 Sayı/Issue: 1 (Haziran/June 2021): 82-103

Mâlik b. Huveyris (öl. 74/693-4) ve Rivayetleri

Mâlik b. Huwayris (d. 74/693-4) and His Narrations

Rıdvan Yarba

Dr. Öğr. Üyesi, Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Temel İslam Bilimleri
Anabilim Dalı
Assistant Professor, University of Osmaniye Korkut Ata Faculty of Divinity, Department of
Basic Islamic Sciences.
Osmaniye, Turkey
ridvanyarba.tr47@gmail.com
orcid.org/0000-0002-8971-1698

Makale Bilgisi/Article Information

Araştırma Makalesi/Research Article

Geliş Tarihi/Received: 25.03.2021

Kabul Tarihi/Accepted: 7.05.2021

Yayın Tarihi/Pub Date: 30.06.2021

<https://doi.org/10.52637/kiid.902944>

Atıf/Cite as

Yarba, Rıdvan. "Mâlik b. Huveyris (öl. 74/693-4) ve Rivayetleri". *Kocatepe İslami İlimler Dergisi* 4/1 (Haziran 2021), 82-103.

Yarba, Rıdvan. "Mâlik b. Huwayris (d. 74/693-4) and His Narrations". *Journal of Kocatepe Islamic Sciences* 4/1 (June 2021), 82-103.

İntihal/Plagiarism

Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi/This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software.

Published by

Afyon Kocatepe University, Afyonkarahisar, 03100, Turkey.

kiid@aku.edu.tr

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/kiid>

Bu eser [Creative Commons Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası Lisansı](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/) ile lisanslanmıştır.

Mâlik b. Huveyris (öl. 74/693-4) ve Rivayetleri

Öz

Kur'ân ve sünnetin, dinin iki temel kaynağı olduğu bilinmektedir. Bunlardan sünnetin gerek fiilî gerekse sözlü olarak günümüze ulaşmasını sağlayan en önemli nesil hiç şüphesiz sahâbe nesli olmuştur. Başka bir deyişle sünnetin sözlü ve yazılı ifadesi olarak da ifade edilebilecek hadisler, ilk olarak sahâbe nesli tarafından nakledilmiş olmaktadır. Bu nedenle tarihi süreç içerisinde özellikle hadis âlimleri, hadislerin naklini sağlayan bu nesli tanıtıcı çalışmalar yapmıştır. Ne var ki bu çalışmalarda kendisine yer verilen her bir sahâbîye ilişkin bilginin aynı miktarda olduğunu söylemek mümkün değildir. Birtakım sebeplerden ötürü bazıları hakkında çokça malumat bulunurken bazıları hakkında çok az bilgiye rastlanmaktadır. Benzer şekilde bazı nedenlerden dolayı her sahâbînin rivayet ettiği hadis miktarı da aynı olmamıştır. Bazıları çok sayıda hadis rivayet etmişken geriye kalanlar ise ancak az sayıda hadis rivayet etmiştir. Bu çalışma, kendisiyle ilgili nispeten az bilgi bulunan Mâlik b. Huveyris'in hayatı, rivayetleri ve bunlardan namazla ilgili olanların dört mezhebin bazı görüşlerine etkisi hakkındadır. Bu bağlamda çalışmanın birbiriyle ilişkili üç temel hedefi bulunmaktadır. Bunlardan biri, Mâlik b. Huveyris'le ilgili dağınık halde bulunan bilgileri derleyip toplamaktır. İkincisi, hadis kaynaklarındaki rivayetlerini ortaya koymak ve onlarla ilgili değerlendirme yapmaktır. Üçüncüsü de ilgili kaynaklarda tespit edilen namaza ilişkin hadislerinin dört mezhebin görüşlerine etkisini tespit etmektir. Böylece bu sahâbînin hayatı hakkındaki bilgileri derleyip toplamaya, Rasûlullah'la (s.a.v.) olan birliktelik miktar ve vaktinin onun rivayet sayısına, hakkındaki bilginin miktarına ve ona ait rivayetlerin anlaşılmasına etkisi ortaya konulmaya gayret edilmiştir. Bu hedefler doğrultusunda öncelikle başta sahâbe bilgisine has kılınanlar olmak üzere ricale ilgili kaynaklara başvurulmuştur. Bunun yanı sıra hadis kaynaklarına da müracaat edilmiştir. Zira hadis kaynaklarındaki rivayetler de onun hakkında bilgi içermektedir. Bu kaynaklardaki Mâlik b. Huveyris'e dair bilgilerden hareketle onun tam ismi, babasının kim olduğu, nesebi, kabilesi, Rasûlullah'a (s.a.v.) geliş vakti, kimlerle birlikte geldiği, onun (s.a.v.) yanındaki ikamet süresi, talebeleri ve vefatı konuları işlenmiştir. Böylece bu sahâbî hakkında okuyucunun istifade edebileceği bir biyografi meydana getirilmiştir. Daha sonra, çok sayıda rivayeti olmadığı anlaşılan Mâlik b. Huveyris'in kaç rivayetinin bulunduğu, bu rivayetlerin hangi konularla ilgili olduğu ve Rasûlullah'la (s.a.v.) birliktelik miktar ve vaktinin rivayetlerinin sayısına etkisi tespit edilmeye çalışılmıştır. Muhtevaları ve buldukları kaynaklar itibarıyla ortak özelliklere sahip oldukları gözlemlenen bu rivayetler, *Kütüb-i Tis'a*'da olanlar ve diğer hadis kaynaklarında olanlar şeklinde iki gruba ayrılmıştır. Bunların *Kütüb-i Tis'a*'da bulunup namaz dışındaki konularla ilgili olanları hakkında sıhhat değerlendirmesi yapılmıştır. Bir bütün olarak sıhhat problemi taşımadıkları tespit edilen namazla ilgili rivayetler de muhtevalarına göre tasnif edilerek tekrarsız sayıları tespit edilmiştir. Son olarak da diğer rivayetlerinin aksine namazla ilgili rivayetleri, iki amaç doğrultusunda ayrıca ele alınmıştır. Namazla ilgili bu rivayetlerin, dört fıkıh mezhebi tarafından hangi hükümlerde kullanıldığı irdelenmiştir. Bu bağlamda mezheplerin ortaya koyduğu hükümlerde hangi rivayetleri asıl delil olarak sunduğu, hangilerini başka sahâbîlerden gelen rivayetlere destekleyici mahiyette kullandıkları vurgulanmaya çalışılmıştır. Ayrıca bu sahâbînin Rasûlullah'la (s.a.v.) olan birliktelik vakit ve miktarının, rivayetlerinin anlaşılmasına etkisinin olup olmadığı hususu açıklığa kavuşturulmaya çalışılmıştır. Netice itibarıyla sahâbe hakkındaki bilgilerin derlenip toplanmasının ve Rasûlullah'la (s.a.v.) geçirdikleri vakit ve miktarın bilinmesinin, naklettikleri hadislerin doğru anlaşılmasına katkıda bulunabileceği kanaati hasil olmuştur. Bu anlamda dinin ikinci kaynağı konumundaki sünnetin günümüze ulaşmasını sağlayan sahâbîlerle ilgili çalışmaların Hadis İlmi'ne katkı sağlayacağını söylemek mümkündür.

Anahtar Kelimeler: Hadis, Sahâbe, Mâlik b. Huveyris, Mezhep, Namaz.

Mâlik b. Huwayris (d. 74/693-4) and His Narrations

Abstract

It is known that the Qur'ân and Sunnah are the two main sources of Islam. Undoubtedly, the most important generation that enabled sunnah to reach both actually and verbally to the present was the generation of the Prophet's companions. In other words, the hadiths that can be expressed as verbal and written as expressions of the sunnah were first reported by the generation of the companions. For this reason, especially hadith scholars, during the historical process, carried out introductory studies for this generation that provided the transmission of hadiths. However, it is not possible to say that the information about each companion included in these studies is the same agree. For a number of reasons, a lot of information is available about some of them, while limited information is available about some of them. Similarly, for some reasons, the amount of hadiths reported by every companion was not the same. While some of them narrated a large number of hadiths, the rest narrated only a small number of hadiths. This study is about the life of Mâlik b. Huwayris, who has not known very much and we have had relatively less information about him, his narrations and the effect of those related to prayer on some opinions of the four madhhabs. In this context, the study has three interrelated main aims. One of these is to tidy up the information about him scattered in the sources. The second is to present his narrations in the relevant sources and to evaluate them. The third is to determine the effect of his hadiths about prayer that have founded in the relevant sources on the views of the four madhhabs. Thus, it was tried to compile the information about life of this companion and to reveal the effect of the amount and time of togetherness with the Prophet (pbuh) on the number of his narrations, the amount of information about him and the understanding of his narrations. In line with these aims, first of all, sources related to rijâl, especially those dedicated to the knowledge of the companions, were consulted. In addition, hadith sources were consulted. Because the narrations in the hadith sources also contain information about him. Based on the information about Mâlik b. Huwayris in these sources, his full name, who his father was, his lineage, tribe, time of coming to the Prophet (pbuh), with whom he came, the duration of residence in Madinah, his students and his death were discussed. Thus, a biography about this companion has been created that the reader can benefit from. Later, it was tried to determine in this study how many narrations of Mâlik b. Huwayris, who were understood not to have many narrations, which subjects these narrations were related to, and the amount and time of togetherness with the Prophet (pbuh) on the number of his narrations. These narrations, which are observed to have common features in terms of their content and the sources they are in, are divided into two groups as those in the *Kutub al-Tis'ah* and those in other hadith sources. The authenticity assessment was made about the ones that were found in *Kutub al-Tis'ah* and related to matters except of prayer. The narrations about prayer, which were found to have no health problems as a whole, were also classified according to their content and their nonrepetitive number was determined. Finally, contrary to the other narrations, his narrations about prayer were discussed separately for two aims. It was examined in which judgments of these narrations about prayer were used as evidence by the four fiqh madhhabs. In this context, it is also tried to emphasize which narrations they present as evidence in the judgments put forward by the madhhabs and which they use in a supportive nature to the narrations from other companions. In addition, it was tried to be clarified whether the time and amount of this companions' togetherness with the Prophet (pbuh) had an effect on understanding his narrations. As a result, it has been concluded that compiling information about the companions and knowing the amount of time that they spent with the Prophet (pbuh) can contribute to the correct understanding of the hadiths they narrated. In this sense, it is possible to say that the studies related to the companions who made the sunnah, which is the second source of the religion, survive to the present, will contribute to researcher in the science of hadith.

Keywords: Hadith, Companions, Mâlik b. Huwayris, Madhhab, Prayer.

GİRİŞ

Rasûlullah (s.a.v.) hayattayken ve vefatını takip eden süreçte sahâbenin sayısının ne kadar olduğu konusunda kesin bir rakam verilememekte, sahâbeye dair yazılan eserlerde on bine yakın isme yer verildiği görülmektedir. Söz konusu kaynaklarda, muhtemelen Rasûlullah'la (s.a.v.) birliktelik miktarlarının ve naklettikleri hadislerin azlığı gibi birtakım nedenlerden dolayı bazı sahâbîler hakkında oldukça az malumat bulunmaktadır.

Bu çalışmaya bizi sevk eden hususlardan biri, sözü edilen sahâbîlerden biri olduğu anlaşılan ve tespit edebildiğimiz kadarıyla hakkında herhangi bir çalışma yapılmamış olan Mâlik b. Huveyris'e dair bilgileri bir araya getirme arzusudur. İkincisi, Rasûlullah'la (s.a.v.) olan kısa birlikteliğine bağlı olarak naklettiği görece az sayıdaki hadislerden namazla ilgili olanların dört mezhebin görüşlerini etkilediğine dair gözlemimizdir. Bu hususlar doğrultusunda çalışmada öncelikle Mâlik b. Huveyris'e dair malumatın bir araya getirilmesi amaçlanmıştır. Benzer şekilde hadis rivayetine katkısını da ifade eden hadislerinin derlenmesine ve birtakım değerlendirmeler çerçevesinde ele alınmasına gayret edilmiştir. Bu bağlamda namaz ibadetine ilişkin hadislerinin, namazla ilgili hangi meselelerde mezhepleri etkilediği tespit edilmeye çalışılmıştır. Bunlara ilave olarak Rasûlullah'la (s.a.v.) görüşmesinin nispeten geç ve kısa oluşunun, naklettiği hadislerin miktarına, hadislerinin anlaşılmasına ve sahâbî sayılıp sayılmamasına etkisine dikkat çekilmiş ve bu manada bazı çıkarımlar yapılmıştır.

Mâlik b. Huveyris hakkındaki bilgileri derleyip toplamak maksadıyla başta sahâbe bilgisine dair eserler olmak üzere tabakât, ricâl ve tarih kaynaklarındaki bilgilere ulaşılmaya gayret edilmiştir. Çalışmada *Kütüb-i Tis'a* merkeze alınmış olmakla birlikte özellikle namaz dışındaki rivayetlerini tespit noktasında diğer hadis kaynaklarına da başvurulara özen gösterilmiştir. Tespit edilen rivayetler, bazı gerekçelere bağlı olarak iki gruba ayrılarak onlara ilişkin birtakım değerlendirmeler yapılmıştır. Öte yandan namazla ilgili rivayetlerinin mezheplerin görüşlerine etkisini tespit amacıyla dört mezhebin temel kaynaklarına başvurulmuş ancak ilgili hükümlerde detaya fazla girilmemiştir.

1. HAYATI

Kaynaklarda Ebû Süleyman Mâlik b. Huveyris el-Leysî¹ olarak takdim edilen bu sahâbînin nesebi, Halîfe b. Hayyât'ın (öl. 240/854-5) aktardığına göre "Mâlik b. Huveyris b. Eşyem (Üşeym) b. Zebâle b. Huşeyş (Haşîş) b. Abd Yâfil b. Nâşib b. Gıyere b. Sa'd b. Leys b. Bekr" şeklindedir.² İbn Kâni' (öl. 351/962) ise nesebini "Mâlik b. Huveyris b. Huneys b. Üşeym b. Rebâle b. Huneys b. Abd Yâfil b. Nâşib b. Amr b. Sa'd b. Leys b. Bekr b. Abdümenât b. Kinâne" şeklinde kaydetmiştir.³ Görüldüğü gibi İbn Kâni', Halîfe'den farklı olarak Huveyris ile Üşeym (Eşyem) arasında Huneys'e yer vermiş; Zebâle yerine Rebâle, Gıyere yerine de Amr isimlerini kullanmıştır. Bu son iki isimde, morfolojik olarak birbirine benzemelerinden dolayı bir tashîfin olduğu açıktır. Tashîfe uğrayan bu isimlerin aslında aynı kişileri ifade ettiği düşünüldüğünde, tabakât alanında otorite sayılan iki âlimin bilgilerinin birbiriyle büyük oranda örtüştüğü ve birbirini teyit ettiği görülecektir. Bu anlamda Mâlik b. Huveyris'in Leys b. Bekr oğullarından olduğu noktasında bir ihtilaf bulunmamakla birlikte onun Leys'e nispeti

¹ Ebû Abdillâh Muhammed b. Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kebîr*, thk. Ali Muhammed Ömer (Kahire: Mektebetü'l-Hancı, 2001), 9/43; Halîfe b. Hayyât, *Kitâbü't-Tabakât*, thk. Ekrem Ziyâ el-Ömerî (Bağdat: Matba'atü'l-Âni, 1967), 175; Ebü'l-Kâsım Abdullah b. Muhammed el-Begavî, *Mu'cemü's-sahâbe*, thk. Muhammed el-Emîn b. Muhammed el-Cekenî (Kuveyt: Mektebetü Dâri'l-Beyân, 2000), 5/209; Ebü'l-Hüseyn Abdülbâkî İbn Kâni', *Mu'cemü's-sahâbe*, thk. Ebû Abdurrahmân Salâh b. Sâlim el-Musarrâfî (Medine: Mektebetü'l-Ğurabâi'l-Eseriyye, 1997), 3/45; Ebü Ömer Yûsuf b. Abdillâh İbn Abdülber en-Nemerî, *el-İstî'âb fî ma'rifeti'l-ashâb*, thk. Ali Muhammed el-Becâvî (Beyrut: Dâru'l-Cil, 1992), 3/1349; Ebü'l-Hasen Ali b. Muhammed İzzeddîn İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-ğâbe fî ma'rifeti's-sahâbe*, thk. Ali Muhammed Mu'avvaz - Âdil Ahmed Abdülmevcûd (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1994), 5/18; Ebü'l-Fazl Ahmed b. Ali İbn Hacer el-Askalânî, *el-İsâbe fî temyizi's-sahâbe*, thk. Âdil Ahmed Abdülmevcûd - Ali Muhammed Mu'avvaz (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1995), 5/532.

² Halîfe b. Hayyât, *et-Tabakât*, 175; İbn Hacer el-Askalânî, *el-İsâbe*, 5/532.

³ İbn Kâni', *Mu'cemü's-sahâbe*, 3/45.

konusunda bir kesinlikten söz edilemeyeceği ifade edilmiştir.⁴ Yine Halîfe'nin verdiği "Kinâne b. Huzeyme b. Müdrike b. İlyâs b. Mudar"⁵ şeklindeki silsileden hareketle de Mâlik'in seçeresini Mudar'a⁶ kadar götürmek mümkündür.

Yukarıda Mâlik'in baba ismi olarak zikredilen Huveyris'in, aslında Hâris olduğu ancak daha sonra ism-i taşğîr şeklinde şöhrat bulduğu söylenmiştir. Yine Şu'be b. Haccâc'dan Mâlik'in baba isminin Huveyrise olduğu nakledilmiştir.⁷ Ancak kesin olan husus, ilgili kaynakların hemen hepsinde Mâlik'in babasının Huveyris olarak zikredilmiş olmasıdır. Mâlik'in hayatı hakkında bahsedilmesi gereken bir diğer husus da onun kiminle ve ne zaman evlendiği, bu evliliğinden çocuklarının olup olmadığıdır. İlgili kaynaklarda evliliğine dair herhangi bir bilgiye rastlanmamakla birlikte, künyesinden hareketle evlendiği ve Süleyman, - ileride de söz edileceği üzere- Abdullah ve Hasan adında çocuklarının olduğu anlaşılmaktadır.

Mâlik b. Huveyris'in bizzat naklettiği rivayetlere göre o, kavminden bir grupla birlikte Rasûlullah'a (s.a.v.) gelmiştir.⁸ Ne var ki bu rivayetlerde, bu grubun tam olarak hangi tarihte Rasûlullah'a (s.a.v.) geldiğine dair kesin ve sarîh bir ifade bulunmamaktadır. Bununla birlikte kabile heyetlerinin çoğunun "senetü'l-vüfûd" olarak da anılan 9 (630) yılında⁹ gelmiş olmasından hareketle onun ve beraberindekilerin bu sene Medine'ye, Rasûlullah'ın (s.a.v.) yanına geldikleri söylenebilir. Nitekim bazı âlimler, İbn Sa'd'ın (öl. 230/845) verdiği bilgilere dayanarak, Mâlik b. Huveyris'in grubunun hicri dokuzuncu senede, Receb ayında gerçekleşen Tebuk savaşından önce Rasûlullah'a (s.a.v.) geldiğini söylemişlerdir.¹⁰

Aynı şekilde söz konusu rivayetlerde Rasûlullah'a (s.a.v.) gelen bu grubun sayısına ilişkin bilgi de yer almamaktadır. Bununla birlikte Aynî (öl. 855/1451) ve Kastallânî (öl. 923/1517), onların altı kişi olduğunu söylemişlerdir.¹¹ Ancak her ikisi de, kitaplarının birkaç yerinde ilgili grup hakkında bilgi vermelerine rağmen verdikleri rakama ilişkin herhangi bir izah getirmemişlerdir.¹² İbn Hacer (ö. 852/1449), Leys oğulları heyetinin Rasûlullah'a (s.a.v.) gelişleri bağlamında nefer (نفر) kelimesinin üç ile on kişiden oluşan grubu ifade ettiğini belirtmiştir.¹³ Burada ayrıca ihtiraz kaydı düşmek adına bir bilgiye işaret etmek istiyoruz. İbn Manzûr (öl. 711/1311), *Lisânü'l-Arab*'ında örnek babında zikrettiği ve Bedir savaşıyla ilgili olan bir habere yer verirken orada geçen "şebebe/شبيبة" kelimesinin bazılarınca tashîf edilerek

⁴ İbn Abdilber en-Nemerî, *el-İstî'âb*, 3/1349; İzzeddîn İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-ğâbe*, 5/18; Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref en-Nevevî, *Tehzîbü'l-esmâ ve'l-lügât*, thk. Komisyon (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, ts.), 2/80; Ebû Abdillâh Alâüddîn Moğultay b. Kılıç, *İkmâlü Tehzîbi'l-Kemâl fi esmâi'r-ricâl*, thk. Âdil b. Muhammed - Üsâme b. İbrâhîm (Kahire: el-Fârûku'l-Hadîsiyye li't-Tıbâ'a ve'n-Neşr, 2001), 11/40.

⁵ Halîfe b. Hayyât, *et-Tabakât*, 30, 75; Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh Hâkim en-Nisâbü'rî, *Tesmiyetü men ehracehum el-Buhârî ve Müslim ve mâ inferede küllü vâhidin minhumâ*, thk. Kemâl Yûsuf el-Hût (Beyrut: Müessesetü'l-Kütübî's-Sekâfiyye-Dâru'l-Cinân, 1987), 56.

⁶ Mudar kolu hakkında daha geniş bilgi için bk. Mustafa Sabri Küçükaşçı, "Mudar (Benî Mudar)", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2005), 30/358-359.

⁷ İbn Abdülber en-Nemerî, *el-İstî'âb*, 3/1349; İzzeddîn İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-ğâbe*, 5/18; İbn Hacer el-Askalânî, *el-İsâbe*, 5/531, 532.

⁸ Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil el-Buhârî, *Sahîhu'l-Buhârî*, thk. Mustafa Dîb el-Buğâ (Beyrut: Dâru İbn Kesîr, 1993), "Cemâ'a" 21 (No: 653), "Edeb" 27 (No: 5662), "Temennî" 10 (No: 6819); Ebû'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc b. Müslim, *Sahîhu Müslim*, thk. Muhammed Fuâd Abdülbâki (Kahire: Dâru İhyâi'l-Kütübî'l-Arabiyye, 1991), "Mesâcid" 292 (No: 674); Ebû Abdirrahmân Ahmed b. Şuayb en-Nesâî, *Sünenü'n-Nesâî*, thk. Mektebü Tahkiki't-Türâsi'l-İslâmî (Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, ts.), "Ezân" 8 (No: 634).

⁹ Mustafa Fayda, "Senetü'l-Vüfûd", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2009), 36/520-521.

¹⁰ Ebû'l-Fazl Ahmed b. Ali İbn Hacer el-Askalânî, *Fethu'l-bârî bi-şerhi Sahîhi'l-Buhârî*, thk. Abdülazîz b. Abdullah b. Bâz vd. (Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1960), 2/110, 13/236; Ebû'l-Abbâs Ahmed b. Muhammed el-Kastallânî, *İrşâdü's-sârî ilâ şerhi Sahîhi'l-Buhârî* (Bulak: el-Matba'atü'l-Kübrâ'l-Emîriyye, 1323), 2/16.

¹¹ Bedreddîn Mahmûd b. Ahmed el-Aynî, *Umdetü'l-kârî şerhu Sahîhi'l-Buhârî* (Beyrut: Daru'l-Fikr, ts.), 2/99; Kastallânî, *İrşâdü's-sârî*, 1/185.

¹² Aynî, *Umdetü'l-kârî*, 5/145, 212, 22/105; Kastallânî, *İrşâdü's-sârî*, 2/17, 47, 9/22, 10/287.

¹³ İbn Hacer el-Askalânî, *Fethu'l-bârî*, 2/110, 13/236.

altı (سنة) olarak okunduğunu söylemiştir.¹⁴ Aynî ve Kastallânî, ilgili rivayetlerde geçen “şebebe/شبة” kelimesine birkaç yerde değinmiş olsalar da¹⁵ tashîfin varlığı halinde tashîfin ikisinden mi yoksa müstensihlerden mi kaynaklandığını tespit etmek zor gözükmektedir. Bu bilgilerden hareketle heyetin sayısına ilişkin kesin bir rakam vermekten ziyade sayılarının onu geçmeyecek kadar az olduğunu söylemek daha doğru olacaktır.

Başta İbn Sa’d’ın *et-Tabakât*’ında olmak üzere ilgili kaynakların neredeyse tamamında Mâlik b. Huveyrîs’in Basra’da ikamet ettiği kaydedilmektedir.¹⁶ Halîfe b. Hayyât’ın “Basra’ya taşınmıştır”¹⁷ ifadesinden onun daha önce başka bir beldede ikamet ettiği gibi bir mana çıksa da buna dair herhangi bir malumata rastlanmadığını belirtmek gerekir.

Basra’da ikamet edip vefat eden Mâlik’in vefat tarihi hakkında iki görüş bulunmaktadır. Kimi kaynaklarda doksan dört senesi zikredilmişse de bazı âlimler bunun doğru olmayacağını ileri sürmüşlerdir. Bunlardan Nevevî (öl. 676/1277), vefat tarihi olarak doğrudan yetmiş dört senesini vermiştir.¹⁸ Irâkî (öl. 806/1404), onun Enes b. Mâlik’ten (öl. 93/711-2) sonra vefat ettiği anlamına geleceği için doksan dört senesinde vefat etmiş olamayacağını dile getirmiş ve dolaylı olarak tashîfin varlığına işaret etmiştir.¹⁹ İbn Hacer de farklı eserlerinde doksan dört ve yetmiş dört tarihleri hakkında daha geniş bilgi vermiştir. Bunların birinde “İbn Abdilber (öl. 463/1071) onun doksan dört senesinde vefat ettiğini söylemiş, İbn Tâhir ve başkası bu konuda ona tabi olmuştur. Ancak bu tartışmalı [bir husustur] hatta Basra’da en son vefat eden sahâbînin Enes b. Mâlik olduğu noktasındaki [âlimlerin] ittifakından dolayı doğru olamaz. Öyle ki İbn Abdilber de bunu tasrih edenlerdendir. Aşîkâr olan bunun tashîf ve Mâlik’in vefatının sînin[س] tercihiyle yetmiş dört senesi olduğudur.”²⁰ Diğer eserinde de benzer şekilde şunları kaydetmiştir: “Basra’da yetmiş dört senesinde vefat etmiştir. Ancak *el-İstî‘âb*’da iki noktalı olan te [ت] sîne (س) tercih edilmek suretiyle tıs‘în (تسعين) şeklinde geçmiştir. Oysa doğrusu ilkidir. Nitekim İbnü’s-Seken ve başkası da bunda karar kılmıştır.”²¹ Bu bilgilerden ve Enes b. Mâlik’in Basra’da en son vefat eden sahâbî olduğunun bilinmesinden²² hareketle, Mâlik b. Huveyrîs’in 74/693-4 senesinde vefat ettiğini söylemek daha makul gözükmektedir. Bu durumda Rasûlullah’tan (s.a.v.) sonra yaklaşık 63 yıl daha yaşamış olmaktadır.

Mâlik b. Huveyrîs’le ilgili olarak burada zikredilmesi gereken bir diğer husus da müktesebatındaki rivayetlerinin hangi talebeleri vasıtasıyla yayıldığıdır. Bu anlamda kaynaklarda yer alan bilgilere bakıldığında, Mâlik b. Huveyrîs’in talebeleri arasında Nasr b. Âsım (öl. 89/708)²³, Ebû Kılâbe Abdullah b. Zeyd (öl. 104/722)²⁴, Ebû Atıyye (öl. ?)²⁵ ve

¹⁴ Ebü’l-Fazl Muhammed b. Mükerrrem İbn Manzûr, *Lisânü’l-Arab*, thk. Ahmed Fâris eş-Şidyâk (Beyrut: Dâru Sâdir, ts.), 1/480 (ş-b-b md).

¹⁵ Aynî, *‘Umdetü’l-kârî*, 5/145, 212, 22/105; Kastallânî, *İrşâdü’s-sârî*, 2/17, 47, 9/22, 10/287.

¹⁶ İbn Sa’d, *et-Tabakâtü’l-kebîr*, 9/43; Begavî, *Mu‘cemü’s-sahâbe*, 5/209; Ahmed b. Abdillâh Ebû Nuaym el-İsfahânî, *Ma‘rifetü’s-sahâbe*, thk. Âdil b. Yûsuf el-Azâzî (Riyad: Dâru’l-Vatan, 1998), 5/2460; İbn Abdülber en-Nemerî, *el-İstî‘âb*, 3/1349; İzzeddîn İbnü’l-Esîr, *Üsdü’l-ğâbe*, 5/18; İbn Hacer el-Askalânî, *el-İsâbe*, 5/533.

¹⁷ Halîfe b. Hayyât, *et-Tabakât*, 30.

¹⁸ Nevevî, *Tehzîbü’l-esmâ ve’l-lügât*, 2/80.

¹⁹ Veliyyüddîn Ahmed b. Abdirrahîm İbnü’l-İrâkî, *Tarhu’t-tesrîb fi şerhi’t-Takrîb* (Beyrut: Dâru İhyâi’t-Türâsi’l-Arabî, ts.), 1/94.

²⁰ Ebü’l-Fazl Ahmed b. Ali İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzîbü’t-Tehzîb* (Haydarâbâd: Matba’atü Dâireti’l-Me’ârifî-n-Nizâmiyye, 1327), 10/14.

²¹ İbn Hacer el-Askalânî, *el-İsâbe*, 5/533; İbn Hacer el-Askalânî, *Fethu’l-bârî*, 13/236.

²² Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh Hâkim en-Nisâbü’rî, *Ma‘rifetü ‘ulûmî’l-hadîs*, thk. Seyyid Mu‘azzam Hüseyin (Beyrut: Dâru’l-Kütübî’l-İlmiyye, 1977), 43; Ebû Amr Osmân b. Salâhiddîn Abdirrahmân İbnü’s-Salâh, *‘Ulûmü’l-hadîs*, thk. Nüreddîn İtr (Dimaşk: Dâru’l-Fikr, 1986), 301.

²³ Ebû Muhammed Abdurrahmân b. Muhammed İbn Ebû Hâtîm, *el-Cerh ve’t-ta’dîl*, thk. Abdurrahmân b. Yahya el-Mu‘allimî (Beyrut: Dâru’l-Kütübî’l-İlmiyye, 1952), 8/464; Ebû Hâtîm Muhammed İbn Hibbân, *Kitâbü’s-Sikât*, thk. Muhammed Abdürreşîd (Haydarâbâd: Meclisü Dâireti’l-Me’ârif, 1983), 5/475; Ebü’l-Haccâc Yûsuf b. Abdirrahmân el-Mizzî, *Tehzîbü’l-Kemâl*, thk. Beşşâr Avvâd Ma‘rûf (Beyrut: Müessesetü’r-Risâle, 1992), 29/347; Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed ez-Zehebî, *el-Kâşif fi ma‘rifeti men lehü rivâye fi’l Kütübî’s-Sitte*,

Sevvâr el-Cermî el-Basrî'nin (öl. ?)²⁶ yanı sıra iki oğlu Abdullah (öl. ?)²⁷ ve Hasan'ın (öl. ?)²⁸ olduğu anlaşılmaktadır.²⁹

2. RİVAYETLERİ

Sahâbenin naklettiği hadis sayısının söz konusu edildiği hemen her yerde Bakî b. Mahled'in (ö. 276/889) *Müsned*'inin esas alındığı anlaşılmaktadır. Bunun muhtemel sebebi, içerdiği 1013 sahâbiye ait 30.969 rivayetle³⁰ hem sahâbi hem de rivayet sayısı bakımından en kapsamlı eser olmasıdır. Ne var ki eserin günümüze ulaşmış olmadığı bilinmemektedir.³¹ Bununla birlikte ondaki sahâbilerin rivayet sayılarına ilişkin bilgiler, İbn Hazm (öl. 456/1064)³² ve İbnü'l-Cevzî (öl. 597/1201)³³ tarafından kaydedilerek günümüze kadar gelmiştir. İşte bu iki âlimin yaptığı söz konusu nakillere göre Mâlik b. Huveyris, on beş hadise sahip sahâbiler arasında bulunmaktadır.³⁴ Bu anlamda Mâlik b. Huveyris, mukillûn³⁵ sahâbilerin ashâbü'l-hamse aşereden³⁶ yani on beş hadisi bulunanlarından olmaktadır. Öte yandan Bakî'nin *Müsned*'ine muadil kabul edilebilecek Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'inde ise Mâlik'in rivayet sayısının on sekiz olduğu görülmektedir.³⁷ Burada dikkat edilmesi gereken husus, her iki *Müsned*'de de rivayetlerin tekrarlarıyla birlikte verilmiş olduğu hususudur. İleride de görüleceği üzere, aslında on beş veya on sekiz olduğu söylenen Mâlik b. Huveyris rivayetleri, içerdikleri konular bakımından daha az sayıdadır.

Tespit edebildiğimiz kadarıyla Mâlik b. Huveyris'ten nakledilen rivayetlerin bir kısmı namazla, diğer bir kısmı ise namaz dışındaki muhtelif konulara dairdir. Yine namaza ilişkin rivayetlerinin, başta *Kütüb-i Tis'a* olmak üzere temel hadis kaynakları diyebileceğimiz kaynaklarda yer aldığı, namaz dışındaki rivayetlerinin ise *Kütüb-i Tis'a*'da yer almadığı tespit

thk. Muhammed Avvâme (Cidde: Dârü'l-Kible, 1992), 2/318; Ebü'l-Fidâ İsmâil b. Ömer İbn Kesîr, *et-Tekmil fî'l-cerh ve't-ta'dil ve ma'rifetü's-sikât ve'd-du'afâ ve'l-mecâhil*, thk. Şâdi b. Muhammed b. Sâlim (Sana: Merkezü'n-Nu'mân, 2011), 1/346; Bedreddin Mahmûd b. Ahmed el-Aynî, *Meğâni'l-ahyâr fî şerhi esâmî ricâli Me'âni'l-âsâr*, thk. Muhammed Hasan Muhammed Hasan İsmâil (Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2006), 3/115.

²⁴ Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil el-Buhârî, *et-Târîhu'l-kebir*, thk. Hâşim en-Nedvî vd. (Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, ts.), 5/92; İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dil*, 5/57, 8/207; İbn Hibbân, *es-Sikât*, 5/2; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 14/543; Zehebî, *el-Kâşif*, 1/554-555; İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzîbü't-Tehzîb*, 5/224-225.

²⁵ Buhârî, *et-Târîhu'l-kebir*, 9/60; İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dil*, 9/414; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 34/92-93; Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed ez-Zehabî, *Mizânü'l-i'tidâl fî nakdi'r-ricâl*, thk. Muhammed Ridvan Arkasûsî vd. (Beyrut: Dârü'r-Risâleti'l-Âlemiyye, 2009), 5/268; a.mlf., *el-Muğni fî'd-du'afâ*, thk. Nüreddîn İtr (Halep: Dârü'l-Me'ârif, 1971), 2/798; İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzîbü't-Tehzîb*, 12/170.

²⁶ Buhârî, *et-Târîhu'l-kebir*, 4/167; İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dil*, 4/270, 8/207; İbn Hibbân, *es-Sikât*, 4/337.

²⁷ Buhârî, *et-Târîhu'l-kebir*, 5/203; İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dil*, 5/171, 8/207; İbn Hibbân, *es-Sikât*, 5/29.

²⁸ İbn Hibbân, *es-Sikât*, 4/124.

²⁹ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 27/132-133.

³⁰ M. Yaşar Kandemir, "Bakî b. Mahled", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1991), 4/541.

³¹ Kandemir, "Bakî b. Mahled", 4/541.

³² Bu sahâbi ve rivayet sayıları için bk. Ebû Muhammed Ali b. Ahmed İbn Hazm, *Esmâü's-sahâbe ve mâ li-küllî vâhidin minhüm mine'l-'aded*, thk. Muhammed Abdülhamîd es-Se'dânî (Kahire: el-Mektebetü'l-Kur'ân, ts.), 31-95.

³³ İbnü'l-Cevzî, eserin ilgili yerinde söz konusu bilgileri, en kapsamlı eser olması hasebiyle Bakî b. Mahled'in *Müsned*'inden aktardığını ifade etmiştir. Bk. Ebü'l-Ferec Abdurrahmân b. Ali İbnü'l-Cevzî, *Telkîhu fühûmi ehli'l-eser fî 'uyûni't-târîh ve's-siyer* (Beyrut: Dârü'l-Erkam, 1997), 263; İbn Hazm, *Esmâü's-sahâbe*, 15.

³⁴ İbn Hazm, *Esmâü's-sahâbe*, 44; İbnü'l-Cevzî, *Telkîhu fühûmi ehli'l-eser*, 267.

³⁵ Hadis İlmî'nde sahâbiler, rivayetlerinin azlığı ve çokluğu bakımından müksirûn ve mukillûn olmak üzere iki gruba ayrılır. Bir görüşe göre en az 1500, bir görüşe göre en az 700 ve daha çok kabul gören diğer bir görüşe göre de en az 1000 rivayeti bulunan sahâbilere müksirûn, daha az rivayeti bulunanlara da mukillûn denilmektedir. Daha geniş bilgi için bk. Cemal Ağırman, "Müksirûn", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2006), 31/534.

³⁶ Ashâbü'l-hamse aşere, İbnü'l-Cevzî'nin Bakî b. Mahled'in *el-Müsned*'ini dikkate alarak yaptığı sıralamada on beş (15) rivayete sahip kişiler için kullanılan bir tabirdir. Bk. Ağırman, "Müksirûn", 31/534.

³⁷ İlgili rivayetler için bk. Ebû Abdillâh Ahmed b. Hanbel, *Müsnedü'l-İmâm Ahmed bin Hanbel*, thk. Şuayb el-Arnaût - Âdil Mürsîd vd. (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2001), 24/364 (No: 15598), 365 (No: 15599), 367-8 (No: 15601), 366 (No: 15600), 370 (No: 15604), 368-9 (No: 15602), 369 (No: 15603), 34/157 (No: 20529), 157-8 (No: 20530), 158 (No: 20531), 159 (No: 20532), 160 (No: 20533), 160 (No: 20534), 160-1 (No: 20535), 161 (No: 20536), 162 (No: 20537), 162 (No: 20538), 163 (No: 20539).

edilen bir diğer husus olmuştur. Bu nedenle Mâlik b. Huveyrîs'ten nakledilen rivayetlerin, *Kütüb-i Tis'a* merkezli iki başlık altında ele alınması uygun görülmüştür. Nitekim bu şekildeki bir tasnif, rivayetlerin muhteva ve sıhhat durumlarıyla da büyük oranda örtüşmektedir.

2.1. *Kütüb-i Tis'a*'daki Rivayetleri

Mâlik b. Huveyrîs'in burada ele alacağımız rivayetlerinin, *Muvatta'* dışındaki sekiz kaynaktan yer aldığı ve onun Rasûlullah'ın (s.a.v.) yanındaki yirmi günlük ikameti sırasında öğrendiği namaza ilişkin rivayetler olduğu belirtilmelidir. Bu anlamda, tespit edilebilen 65 tarîk ile ilgili olarak öncelikle (a) bunların çalışmaya esas aldığımız kaynaklardaki dağılımı verilecek ve hangi bâb başlıkları altına derc edildikleri ortaya konacaktır. Ardından (b) muhtevalarına göre gruplandırılacak, böylece tekrarsız sayıları tespit edilmeye çalışılacaktır. Manaya etki etmemesi kaydıyla her grubun en mufassal tarîki esas alınmak suretiyle tercümesi verilecektir. Akabinde de (c) bu rivayetlere ilişkin bazı değerlendirmeler yapılacaktır.

2.3. Rivayetlerin Muhteva Bakımından Tasnifi

Tespit edilen 65 rivayet tarîkinin tasnifine yardımcı olacağını düşündüğümüz malumat, İbnü'l-Cevzî ve Humeydî'nin (öl. 488/1095) eserlerinde yer almaktadır. Humeydî, *Sahîhayn*'daki hadisleri müsned şeklinde bir araya getirdiği eserinde³⁸, Mâlik b. Huveyrîs'e ait olmak üzere ikisi müttefekun aleyh, biri de Buhârî'nin teferrüd ettiği toplam üç rivayete ve tarîkler arasındaki lafız farklılıklarına yer vermiştir.³⁹ Onun bu tasnifi, İbnü'l-Cevzî'nin Mâlik b. Huveyrîs rivayetlerine dair yaptığı '*Sahîhayn*'da üç hadisi tahric edilmiş, bunların ikisi müttefekun aleyh olup üçüncüsünde ise Buhârî teferrüd etmiştir'⁴⁰ şeklindeki izahının adeta tabkikata dökülmüş hali olmuştur.

Sahîhayn'daki rivayet tarîklerine dair tetkikimizde, İbnü'l-Cevzî ve Humeydî'nin konu merkezli olduğu anlaşılan tasniflerine muvafık bir neticeye vardığımızı belirtmek isteriz. Nitekim Buhârî'nin *Sahîh*'indeki 12, Müslim'in *Sahîh*'indeki 6 rivayet [tarîkin]i tematik olarak tasnif ettiğimizde, bunların temelde üç farklı rivayetin mana ile rivayete ve râvi değişikliğine bağlı olarak farklı şekillerde ifadesinden ibaret olduğunu ve benzer bir durumun *Sahîhayn* dışındaki kaynaklarda tahric edilen 47 tarîk için de geçerli olduğunu müşahede ettik. Bu nedenle namazla ilgili 65 tarîki, temelde dört farklı rivayetin farklı anlatım biçimleri olduğu kabulünden hareketle aşağıdaki gibi tematik olarak sınıflandırmak mümkündür:

2.3.1. Ezan, Kamet ve İmamlık

Aynı konuya ilişkin olmakla birlikte iki farklı ortak senedle gelen bu tarîkleri, anlatım farklarını ihlas ettirmek amacıyla iki grup halinde vermek istiyoruz.

a) Eyyûb es-Sahtiyânî> Ebû Kılâbe> Mâlik b. Huveyrîs Ortak Senedli Tarîkler

Tespit edebildiğimiz kadarıyla Mâlik b. Huveyrîs'in Rasûlullah'tan (s.a.v.) bazı hususları öğrendiğini bildiren tarîkler¹¹ olup "*Eyyûb es-Sahtiyânî> Ebû Kılâbe>Mâlik b. Huveyrîs*" ortak senediyle nakledilmişlerdir. Eyyûb es-Sahtiyânî'den sonra ise sened, onun dört talebesi vasıtasıyla genişlemektedir. Bunlardan Buhârî'nin "*Vüheyb b. Halid> Eyyûb es-Sahtiyânî> Ebû Kılâbe>Mâlik b. Huveyrîs*" senediyle tahric ettiği rivayet şu şekildedir:

Mâlik b. Huveyrîs şöyle demiştir: "Bizler Peygamber'in yanına geldik. Biz, [yaş ve ilim bakımından] birbirine yakın gençlerdik. Peygamber'in yanında yirmi gün yirmi gece ikamet ettik. Rasûlullah (s.a.v.) çok merhametli ve çok dost [canlısı] idi. Ailemizi arzu ettiğimizi yahut ailemizi özlediğimizi anlayınca, geride kimleri bıraktığımızı bize sordu. Biz de kendisine haber verdik. Rasûlullah '*Haydi o zaman ailelerinizin yanına dönünüz, onların*

³⁸ İsmail Lütfi Çakan, "el-Cem' beyne's-Sahîhayn", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1993), 7/283.

³⁹ Ebû Abdillâh Muhammed b. Ebî Nasr el-Humeydî, *el-Cem' beyne's-Sahîhayn el-Buhârî ve Müslim*, thk. Ali Hüseyin el-Bevvâb (Beyrut: Dâru İbn Hazm, 2002), 1/385-387.

⁴⁰ İbnü'l-Cevzî, *Telkîhu fühûmi ehli'l-eser*, 290.

arasında kalınız, onlara öğretiniz, söyleyecek şeyleri söyleyip emrediniz' buyurdu. [Râvi Ebû Kılâbe devamla] 'Bir de bir kısmını hatırladığım bir kısmını da hatırlamadığım birçok şey söyledi' dedi. O arada 'Beni nasıl namaz kılar gördüyseniz, öylece namaz kılınız.⁴¹ Namaz vakti geldiğinde içinizden biri size ezan okusun. En yaşlınız da size imamlık yapsın' buyurdu."⁴²

b) Halid el-Hazzâ> Ebû Kılâbe> Mâlik b. Huveyris Ortak Senedli Tarîkler

Rivayet tarîklerinin 13'ü, iki ve daha fazla kişinin cemaatle namaz kılacak olması halinde kamet getirmelerini ve büyüğün imamlık yapmasını bildirmektedir. Bu tarîkler, "Halid el-Hazzâ> Ebû Kılâbe> Mâlik b. Huveyris" ortak senediyle nakledilmişlerdir. Halid el-Hazzâ'dan sonra ise sened, sekiz talebesi vasıtasıyla genişlemektedir. Bunlardan Müslim'in "Abdülvehhâb es-Sekafî> Halid el-Hazzâ>Ebû Kılâbe> Mâlik b. Huveyris" senediyle tahrîç ettiği rivayete göre Mâlik b. Huveyris şöyle demiştir:

"Ben ve bir arkadaşım, Peygamber'e (s.a.v.) geldik. Onun yanından dönmek istediğimiz vakit, bize 'Namaz vakti geldiğinde ezanı okuyun! Sonra kamet getirin ve yaşça daha büyük olanınız size imamlık yapsın!' buyurdu."⁴³

Çalışmaya esas alınan kaynaklarda müstakil olarak tahrîç edilmiş bu iki rivayet grubu, Humeydî'nin tasnifine göre aslında bir olayın iki farklı anlatımından ibarettir.⁴⁴ Buhârî'deki 12 tarîke ilişkin yaptığımız tetkikin, Humeydî'nin tasnifine muvafık olduğunu belirtmek isteriz. Kanaatimizce aynı olaya ait iki farklı anlatım şeklinin temelinde, Eyyûb es-Sahtiyânî ve Halid el-Hazzâ'nın hocalarından işittikleri bu anlatımı mana ile rivayet etmeleri yatmaktadır. Nitekim aktardığımız ilk rivayet grubunun sonunda yer alan "Namaz vakti geldiğinde içinizden biri size ezan okusun. En yaşlınız da size imamlık yapsın" şeklindeki kısım da bu durumu teyit etmektedir.

2.3.2. İftitâh Tekbiri ve Rükû Sırasında Ellerin Durumu

Tespit edilen tarîklerin 20'sinde ise iftitâh tekbiri sırasında ve rükûda ellerin durumu haber verilmektedir. Bu tarîkler de "Katâde> Nasr b. Âsım> Mâlik b. Huveyris" ve "Halid el-Hazzâ> Ebû Kılâbe> Mâlik" ortak senediyle nakledilmiştir. Bunlardan Ahmed b. Hanbel'in "[Abdüssamed + Ebû Âmir]> Hişâm> Katâde> Nasr b. Âsım> Mâlik b. Huveyris" senediyle tahrîç ettiği rivayete göre Mâlik b. Huveyris şöyle demiştir:

⁴¹ Rivayette geçen "Beni nasıl namaz kılar gördüyseniz, öylece namaz kılınız" şeklindeki bu bölüm, tespit edebildiğimiz kadarıyla sadece Mâlik b. Huveyris'in bu rivayetinin bir bölümü olarak gelmektedir. Bununla birlikte bu bölümün, Merğînânî'nin *el-Hidâye*'sinde olduğu gibi başka bir bağlamda ve farklı bir sahâbiden olmak üzere kaydedildiği görülmektedir. Nitekim Aynî, *el-Hidâye* üzerine yazdığı şerhi olan *el-Binâye*'sinde bu duruma işaret etmiştir. Zira ona göre de bu bölüm, Hendek Gazvesi'yle ilgili hadisin bir parçası değil, Mâlik b. Huveyris rivayetinde yer alan bir bölümdür. Buna benzer bir değerlendirmeyi yine Hanefî bir âlim olan İbnü'l-Hümâm yapmıştır. Bu iki değerlendirme için bk. Bedruddîn Mahmûd b. Ahmed el-Aynî, *el-Binâye şerhu'l-Hidâye* (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 2000), 2/591; Kemâluddîn Muhammed b. Abdilvâhid İbnü'l-Hümâm, *Şerhu Fethu'l-kâdir*, thk. Abdürrezzâk Gâlib el-Mehdî (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 2003), 1/506-8.

⁴² Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 24/364 (No: 15598), 34/157 (No: 20529); Ebû Muhammed Abdullah b. Abdirrahmân ed-Dârimî, *Sünenü'd-Dârimî*, thk. Hüseyin Selim Esed ed-Dârânî (Riyad: Dâru'l-Muğnî, 2000), "Salât" 42 (No: 1288); Buhârî, "Ezân" 17 (No: 602, 605), "Cemâ'a" 21 (No: 653) "Edeb" 27 (No: 5662), "Temennî" 10 (No: 6819); Müslim, "Mesâcid" 292 (674), (674); Nesâî, "Ezân" 8 (No: 634).

⁴³ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 24/367-368 (No: 15601), 34/157-158 (No: 20530); Buhârî, "Ezân" 17 (No: 604), "Cemâ'a" 7 (627), "Cihâd" 42 (No: 2693); Müslim, "Mesâcid" 293 (674), (674); Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd İbn Mâce, *es-Sünen*, thk. Şuayb el-Arnaût vd. (Beyrut: Dâru'r-Risâleti'l-Âlemiyye, 2009), "İkâmetü's-salavât" 46 (No: 979); Süleymân b. el-Eş'as Ebû Dâvûd, *Sünenü Ebî Dâvûd*, thk. Şuayb el-Arnaût - Muhammed Kamil Karabelli vd. (Dimaşk: Dâru'r-Risâleti'l-Âlemiyye, 2009), "Salât" 61 (No: 589); Ebû İsâ Muhammed b. İsâ et-Tirmizî, *Sünenü't-Tirmizî*, thk. Ahmed Muhammed Şâkir vd. (Mısır: Şirketü Mektebeti ve Matba'ati Mustafâ el-Bâbî, 1977), "Salât" 151 (No: 205); Nesâî, "Ezân" 7 (No: 633), 29 (No: 668).

⁴⁴ Humeydî, *el-Cem' beyne's-Sahihayn*, 1/385-386.

“Rasûlullah (s.a.v.) [iftitâh] tekbiri aldığı zaman iki elini kulaklarına yakın bir yere kadar kaldırdı. Rükûa varmak istediği zaman, bunun benzerini yaptı. Başını rükûdan kaldırdığı zaman bunun benzerini yaptı.”⁴⁵

2.3.3. Rasûlullah’ın (s.a.v.) Secdelerinin Keyfiyeti

Birinci rivayette [2.3.1.] yaptığımız gibi burada da iki farklı ortak senede ait iki metne yer vermek istiyoruz.

a) Eyyûb es-Sahtiyânî> Ebû Kılâbe> Mâlik b. Huveyrîs Ortak Senedli Tarîkler

“Eyyûb es-Sahtiyânî> Ebû Kılâbe> Mâlik b. Huveyrîs” ortak senediyle geldiğini tespit ettiğimiz 8 tarîk, talebesi Ebû Kılâbe’nin Mâlik b. Huveyrîs’in namaz kılışına ilişkin gözlemini ihtiva etmektedir. Bunlardan Buhârî’nin “Muallâ b. Esed> Vüheyb>Eyyûb> Ebû Kılâbe> Mâlik b. Huveyrîs” senediyle tahric ettiği tarîke göre Ebû Kılâbe söz konusu gözlemini şu şekilde aktarmaktadır:

Mâlik b. Huveyrîs bize geldi ve şu mescidimizde bize namaz kıldırdı. [O arada] “Namaz kılmak amacıyla değil de sizlere Nebî’yi (s.a.v.) nasıl namaz kılarken gördüğümü göstermek amacıyla namaz kıldırıyorum/kıldıracağım” dedi. Eyyûb, “Ebû Kılâbe’ye ‘Mâlik’in namazı nasıldı?’ diye sordum” dedi. “Bizim şu şeyhimizin -yani Amr b. Seleme’nin- namazı gibiydi” dedi. Eyyûb da “Bu şeyh, [her intikalde] tekbiri tamamlar, ikinci secdeden başını kaldırdığında biraz oturur ve yere dayandıktan sonra ayağa kalkardı” dedi.⁴⁶

b) Halid el-Hazzâ> Ebû Kılâbe> Mâlik b. Huveyrîs Ortak Senedli Tarîkler

“Halid el-Hazzâ> Ebû Kılâbe> Mâlik b. Huveyrîs” ortak senediyle gelen 4 tarîkte de Rasûlullah’ın (s.a.v.) secdelerinin keyfiyetinden haber verilmektedir. Bunlardan Ebû Dâvûd’un “Müsedded> Hüseyim> Halid el-Hazzâ> Ebû Kılâbe> Mâlik b. Huveyrîs” senediyle tahric ettiği tarîkte Mâlik’in gözlemi, talebesi Ebû Kılâbe tarafından şu şekilde nakledilmiştir:

Mâlik b. Huveyrîs, Rasûlullah’ın (s.a.v.) namazın tek rekatlarında iken tam oturmuş haline gelip doğrulmadıkça ayağa kalkmadığını görmüştür.⁴⁷

Yukarıda birinci rivayet [2.3.1.] için söylediğimiz durumun bu rivayet tarîkleri için de geçerli olduğu kanaatindeyiz. Başka bir deyişle rivayetin iki farklı anlatım tarzıyla aktarılmasının kuvvetle muhtemel nedeni, rivayete konu olan olayın Ebû Kılâbe’nin iki talebesi olan Eyyûb es-Sahtiyânî ve Halid el-Hazzâ tarafından aktarılmış olmasıdır.

2.3.4. Başka Bir Topluluğa İmamlık Yapmama

Tespit ettiğimiz tarîklerin son 9’unun tamamı, “Ebân b. Yezîd el-Attâr> Büzeyl b. Meysere el-Ukaylî> Ebû Atıyye> Mâlik b. Huveyrîs” ortak senediyle gelmiş ancak Ebân’dan sonra senedler farklılaşmıştır. Tirmizî’nin “[Mahmud b. Gaylân + Hennâd]> Vekî’> Ebân b. Yezîd el-Attâr> Büzeyl b. Meysere el-Ukaylî> Ebû Atıyye> Mâlik b. Huveyrîs” senediyle tahric ettiği tarîke göre Ebû Atıyye kendisinden imamlık yapması istenen hocası Mâlik’in tavrını şu şekilde nakletmiştir:

Mâlik b. Huveyrîs bazen bizim mescidimize (musalla) gelir sohbet ederdi. Bir gün namaz vakti girmişti ki “Öne geç, bize imamlık yap” dedik. O dedi ki: Biriniz öne geçsin namaz kıldırın [sonra size] neden öne geçmediğimi anlatacağım. Rasûlullah’ın (s.a.v.) şöyle

⁴⁵ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 24/366 (No: 15600), 370 (No: 15604), 34/158 (No: 20531), 160-161 (No: 20535), 161 (No: 20536), 162 (No: 20537), 163 (No: 20539); Dârimî, “Salât” 41 (No: 1286); Buhârî, “Sıfatı’s-salât” 3 (No: 704), 43 (No: 769); Müslim, “Salât” 24 (391), 25 (391); İbn Mâce, “İkâmetü’s-salavât” 15 (No: 859); Ebû Dâvûd, “Salât” 118 (No: 745); Nesâî, “İftitâh” 4 (No: 879, 880), 85 (No: 1023), “Tatbîk” 18 (No: 1055), 36 (No: 1084, 1085, 1086), 84 (No: 1142).

⁴⁶ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 24/365 (No: 15599); Buhârî, “Cemâ’a” 17 (No: 645), “Sıfatı’s-salât” 59 (No: 790); Ebû Dâvûd, “Salât” 141 (No: 842, 843); Nesâî, “Tatbîk” 91 (No: 1150).

⁴⁷ Ebû Dâvûd, “Salât” 141 (No: 844); Tirmizî, “Salât” 213 (No: 287); Nesâî, “Tatbîk” 91 (No: 1151), 92 (No: 1152).

buyurduğunu işittim: “Her kim bir topluluğu ziyaret ederse onlara imam olmasın. Onlara kendilerinden biri imamlık yapsın.”⁴⁸

Bir toplulukta yabancı olan birinin değil, onlardan birinin kendilerine imamlık yapması gerektiğinden haber veren bu rivayet tarifleri, diğerlerinin aksine Buhârî ve Müslim’in *Sahîh*’lerinde yer almamaktadır.

2.4. Kütüb-i Tis’a Dışındaki Rivayetleri

Burada ele alınacak olan rivayetler, namaz dışındaki muhtelif konulara dair olmaları ve *Kütüb-i Tis’a*’da yer almamaları bakımından diğerlerinden ayrılmaktadırlar. Ancak ilk sıradaki rivayetin, ileride zikredilecek özel durumundan dolayı bu çerçevenin dışında tutulması gerektiğini ifade etmek gerekir. Genel çerçevesi bu şekilde olan biri mevkûf yedi rivayet aşağıdaki gibidir:

(...) Mâlik b. Huveyris [sahâbîden biri]⁴⁹ şöyle demiştir: Rasûlullah (s.a.v.) bize “Artık o gün [Allah’ın vereceği] cezayı kimse veremez. [O’nun başladığı gibi] kimse başlayamaz” (Fecr 89/25-26) ayetlerini okuttu.⁵⁰

(...) Mâlik b. Huveyris şöyle demiştir: Rasûlullah (s.a.v.) “Allah bir insanı yaratmak istediği zaman erkeği kadınla cima ettirir. Böylece onun suyu [menisi] kadının her damar ve sinirinde dolaşır. Yedinci gün olunca Allah azze ve celle, o kişiyle Âdem (a.s.) arasındaki tüm damarları yeşertir” buyurdu ve akabinde “Terkibini de dilediği gibi yaptı” (İnfîât 82/8) ayetini okudu.⁵¹

(...) Mâlik b. Huveyris şöyle demiştir: Rasûlullah (s.a.v.) minbere çıktı. Bir basamak çıkınca “âmin” dedi. Sonra diğer basamağa çıktı ve “âmin” dedi. Sonra üçüncü basamağa çıkıp “âmin” dedi ve şöyle buyurdu: “Cebrail [a.s.] bana gelip ‘Ey Muhammed, kim Ramazan’a erişir de (eriştiği halde) kendisine mağfiret edilmezse, Allah onu [kendisinden/rahmetinden] uzaklaştırsın’ dedi. Ben de ‘âmin’ dedim. Kim de anne ve babasına veya ikisinden birine erişir de (eriştiği halde) cehenneme giderse, Allah onu [kendisinden/rahmetinden] uzaklaştırsın’ dedi. Ben de ‘âmin’ dedim. Kim de yanında senin ismin zikredilir de (zikredildiği halde) sana salat etmezse, Allah onu [kendisinden/rahmetinden] uzaklaştırsın’ dedi ve bana ‘âmin’ de dedi, ben de ‘âmin’ dedim.”⁵²

⁴⁸ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 24/368-369 (No: 15602), 369 (No: 15603), 34/159 (No: 20532), 160 (No: 20533, 20534), 162 (No: 20538); Ebû Dâvûd, “Salât” 66 (No: 596); Tirmizî, “Salât” 263 (No: 356); Nesâî, “İmâmet” 9 (No: 786).

⁴⁹ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 34/292 (No: 20691); Ebû Dâvûd, “Hurûf” (No: 3996, 3997).

⁵⁰ Bu rivayete ait metin ve tercümede Taberânî’nin *el-Mu’cemü’l-kebir*’i esas alınmıştır. Rivayetin geçtiği yerler için bk. Ebû’l-Kâsım Süleymân b. Ahmed et-Taberânî, *el-Mu’cemü’l-kebir*, thk. Hamdî Abdülmecid es-Selefi (Kahire: Mektebetü İbn Teymiyye, ts.), 19/289; Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh Hâkim en-Nisâbüri, *el-Müstedrek ‘ale’s-Sahîhayn*, thk. Mustafa Abdülkâdir Atâ (Beyrut: Dâru’l-Kütübî’l-İlmiyye, 2002), 2/280, 3/727; Ebû’l-Fazl Ahmed b. Ali İbn Hacer el-Askalânî, *İthâfû’l-meherre bi’l-fevâid’l-mübtakire min etrâfi’l-aşere*, thk. Merkezü Hizmeti’s-Sünne ve’s-Sîre (Medine: Mecma’u’l-Melik Fehd, 1994), 13/91.

⁵¹ Bu rivayete ait metin ve tercümede Taberânî’nin *el-Mu’cemü’l-kebir*’i esas alınmıştır. Rivayetin geçtiği yerler için bk. Taberânî, *el-Mu’cemü’l-kebir*, 19/290 (No: 644); a.mlf., *el-Mu’cemü’l-evsat*, thk. Târik b. İvazullah b. Muhammed - Abdülmuhsin b. İbrahim el-Hüseynî (Kahire: Dâru’l-Harameyn, 1995), 2/170-171 (No:1613); a.mlf., *er-Ravdu’d-dânî ilâ el-Mu’cemu’s-sağîr*, thk. Muhammed Şekûr Mahmûd el-Hâc Emrîr (Beyrut: el-Mektebetü’l-İslâmî, 1985), 1/82 (No: 106); Taberânî, her üç mu’ceminde bu rivayete yer vermiş, *el-Mu’cemü’l-kebir* dışındaki iki mu’ceminde “Mâlik b. Huveyris’ten bu sened dışında rivayet edilmemiş, İbn Sevvâr bunda teferrüd etmiştir” şeklinde bir değerlendirme yapmıştır. Ayrıca bk. Ebû’l-Ferec Abdurrahmân b. Ahmed İbn Receb, *Câmi’u’l-ulûm ve’l-hikem*, thk. Muhammed el-Ahmedî Ebû’n-Nûr (Kahire: Dâru’s-Selâm, 2004), 1/158; Ebû’l-Hasen Ali b. Ebî Bekr Nûreddin el-Heysemî, *Mecma’u’z-zevâid ve menba’u’l-fevâid*, thk. Hüsâmeddin el-Kudsî (Beyrut: Dâru’l-Kitâbi’l-Arabî, ts.), 7/134 (No: 11472).

⁵² Bu rivayete ait metin ve tercümede İbn Hibbân’ın *Sahîh*’i esas alınmıştır. Rivayetin geçtiği yerler için bk. Ebû Hâtîm Muhammed İbn Hibbân, *Sahîhu İbn Hibbân bi-tertibî İbn Balabân*, thk. Şuayb el-Arnaût (Beyrut: Müessesetü’r-Risâle, 1993), 2/140 (No: 409); Taberânî, *el-Mu’cemü’l-kebir*, 19/291 (No: 649); Nûreddin el-Heysemî, *Mecma’u’z-zevâid*, 10/166 (No: 17318); a.mlf., *Mevâridü’z-zam’ân ilâ zevâidi İbn Hibbân*, thk. Hüseyin Selîm Esed - Abduh Ali el-Küşek (Dimaşk: Dâru’s-Sekâfeti’l-Arabiyye, 1993), 8/17 (No: 2386).

(...) Mâlik b. Huveyris'in aktardığına göre Rasûlullah (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: “Ben kimin mevlâsı idiysem, Ali de onun mevlâsıdır.”⁵³

(...) Mâlik b. Huveyris şöyle demiştir: Rasûlullah (s.a.v.) Hz. Ali'ye “Benim yanımda Harun'un Musa'nın yanındaki gibi bir konuma razı olmaz mısın?” buyurdu.⁵⁴

(...) Mâlik b. Huveyris'ten nakledildiğine göre Rasûlullah (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: “Hasan ve Hüseyin cennet ehlinin efendileridir ve babaları onlardan daha hayırlıdır.”⁵⁵

(...) Mâlik b. Huveyris şöyle demiştir: “Erkeklerden ilk müslüman olan kişi Ali, kadınlardan da Hatice'dir.”⁵⁶

Mâlik b. Huveyris'e nispet edilen bu yedi rivayetle ilgili olarak genel hatlarıyla bir değerlendirme yapmanın faydalı olacağı kanaatindeyiz. Öncelikle ilki hariç serdedilen yedi rivayetin, *Kütüb-i Tis'a* dışındaki diğer kaynaklarda yer aldığı anlaşılmaktadır. Bu anlamda en hacimli temel hadis kitabı olan Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'inde dahi yer almamaları calib-i dikkattir.

Tam da bu noktada, daha önce işaret edilen Fecr Sûresi 25-26. ayetlerinin okunma şekliyle ilgili ilk rivayete yer vermemiz gerekmektedir. Bu rivayet, aslında *Kütüb-i Tis'a*'dan Ahmed b. Hanbel ile Ebû Dâvûd'un eserlerinde üç tarikle yer almaktadır.⁵⁷ Ne var ki, *el-Mu'cemü'l-kebir*'deki tarikin aksine, her üç tarikte de sahâbî isminin mübhem olduğu görülmektedir. Sahâbe bilgisine dair eserlerdeki rivayetlerde de⁵⁸ Rasûlullah'ın (s.a.v.) söz konusu ayetleri kime okuttuğu noktasında bir muğlaklığın olduğu rahatlıkla anlaşılmaktadır. Öte yandan Mâlik b. Huveyris'in sarahaten zikredildiği bazı tariklere⁵⁹ bakıldığında, *metrûk'l-hadis* hatta *hadis uyduran* biri olarak nitelenen Süleyman b. Ebû Süleyman (Muhammed) el-Kâfillânî'nin⁶⁰ yer aldığı görülecektir. Bu anlamda Zehebî'nin, *el-Müstedrek*'te yer alan iki tarikten birinin Buhârî ve Müslim'in şartlarına göre olduğunu söyleyip⁶¹ diğeri hakkında sükût etmesinden⁶² hareketle, en azından bazı tariklerde Mâlik isminin zikredilmesinin metrûk olan bu râviyle ilgili olduğu söylenebilir. Sonuç olarak, sahâbî isminin hem sarıh hem de mübhem olduğu tariklere yer veren müelliflerin, ismin mübhem olduğu tariklere meyletmesinden⁶³ ve *Kütüb-i Tis'a*'daki tariklerde⁶⁴ de ismin mübhem olmasından dolayı, sahâbî isminin mübhem olarak kalmasının daha doğru olduğunu söylemek mümkündür. Bu durumda da rivayetin Mâlik b. Huveyris'e ait olduğunun söylenebilmesi için daha güçlü delillerin sunulması gerekecektir.

⁵³ Bu rivayete ait metin ve tercümede Taberânî'nin *el-Mu'cemü'l-kebir*'i esas alınmıştır. Rivayetin geçtiği yerler için bk. Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebir*, 19/291 (No: 646); Nüreddin el-Heysemî, *Mecma'u'z-zevâid*, 9/106 (No:14621), 108 (No: 14636).

⁵⁴ Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebir*, 19/291 (No: 646).

⁵⁵ Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebir*, 19/292 (No: 650); Nüreddin el-Heysemî, *Mecma'u'z-zevâid*, 9/183 (No: 15089); Celâleddin Abdurrahmân b. Ebî Bekr es-Süyûtî, *el-Câmi'u's-sağîr fi ehâdîsi'l-beşîri'n-nezîr* (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 2004), 1/232 (No: 3821).

⁵⁶ Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebir*, 19/291 (No: 648); Nüreddin el-Heysemî, *Mecma'u'z-zevâid*, 9/220 (No: 15256).

⁵⁷ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 34/292 (No: 20691); Ebû Dâvûd, "Hurûf" (No: 3996, 3997).

⁵⁸ Ebû Abdillâh Muhammed b. İshâk İbn Mende, *Ma'rifetü's-sahâbe*, thk. Âmir Hasan Sabrî (Ayn: Matbû'âtü Câmi'ati'l-İmâreti'l-Arabiyyeti'l-Müttehide, 2005), 1/422; Ebû Nuaym el-İsfahânî, *Ma'rifetü's-sahâbe*, 2/819-20 (No: 2146-2148), 6/3145 (No: 7241); İzzeddin İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-ğâbe*, 2/97, 6/417; İbn Hacer el-Askalânî, *el-İsâbe*, 2/123-4.

⁵⁹ Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebir*, 19/289 (No: 643); İbn Mende, *Ma'rifetü's-sahâbe*, 1/422; Hâkim en-Nisâbüri, *el-Müstedrek*, 3/727 (No: 6635); Ebû Nuaym el-İsfahânî, *Ma'rifetü's-sahâbe*, 2/819-20 (No: 2146, 2148).

⁶⁰ Zehebî, *el-Muğni fi'd-du'afâ*, 1/280; Ebû'l-Fazl Ahmed b. Ali İbn Hacer el-Askalânî, *Lisânü'l-Mizân*, thk. Abdülfettâh Ebû Gudde (Beyrut: Mektebetü'l-Matbû'âti'l-İslâmiyye, 2002), 4/157-158.

⁶¹ Hâkim en-Nisâbüri, *el-Müstedrek*, 2/280 (No: 3009).

⁶² Hâkim en-Nisâbüri, *el-Müstedrek*, 3/727 (No: 6635).

⁶³ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 34/292 (No: 20691); Ebû Dâvûd, "Hurûf" (No: 3996, 3997); İbn Mende, *Ma'rifetü's-sahâbe*, 1/422; Hâkim en-Nisâbüri, *el-Müstedrek*, 2/280 (No: 3009); Ebû Nuaym el-İsfahânî, *Ma'rifetü's-sahâbe*, 6/3145 (No: 7241); İzzeddin İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-ğâbe*, 2/97, 6/417.

⁶⁴ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 34/292 (No: 20691); Ebû Dâvûd, "Hurûf" (No: 3996, 3997).

İnsanın yaratılması ile ilgili ikinci rivayete gelince, yukarıda işaret ettiğimiz Taberânî'nin *mu'cemlerinin* yanı sıra tespit edebildiğimiz tüm tarîklerinde,⁶⁵ Sevvâr el-Cermî ve oğlu Üneys'in (öl.?) ortak râviler olduğu görülmektedir. İlgili kaynaklarda daha çok Sevvâr⁶⁶ ve oğlu Üneys'in⁶⁷ hoca ve talebelerine dair bilgilerin kaydedildiği görülmektedir.⁶⁸ Yalnızca İbn Hibbân'ın, Sevvâr el-Cermî⁶⁹ ve oğlu Üneys'i⁷⁰ *es-Sikât*'ında zikretmek suretiyle sika kabul ettiği anlaşılmaktadır. Ancak İbn Hibbân'ın, hadisleri sahih, râvileri de sika kabul etme noktasında -en azından Buhârî ve Müslim'e nispetle- mütesâhil davrandığı belirtilmelidir.⁷¹ Bu anlamda, başka şartları olmakla birlikte İbn Hibbân'ın, hakkında cerh ve ta'dîl bilgisi bulunmayan râvileri sika kabul ettiği ifade edilmektedir.⁷² Öte yandan, eserinde rivayetin iki tarîkine yer veren İbn Mende, bunların ilkinin Tirmizî ve Nesâî gibi musanniflerin,⁷³ ikincisinin de Nesâî'nin şartlarına uyduğunu söylemiş;⁷⁴ Elbânî (öl. 1420/1999) de, bununla rivayetin hasen olduğuna işaret ettiğini ifade ederek aynı kanaatte olduğunu izhar etmiştir.⁷⁵ Ancak ilgili yerde, söz konusu iki râvi hakkında cerh ve ta'dîle dair bilginin olmadığını söylemesinden ve "İnşallah onun (İbn Mende) dediği gibidir" şeklindeki sözünden hareketle, Elbânî'nin, rivayetin hasen oluşundan pek emin olamadığını çıkarmak mümkündür. Serdedilen bu bilgiler ışığında, rivayet hakkında *tevakkuf* etmenin daha doğru olacağı kanaatindeyiz.

Bu ikisi dışında kalan beş rivayetin de ortak râvisi Mâlik b. Hasan b. Mâlik'tir. Mâlik b. Huveyris'in torunu olan bu râvinin, Beğavî'nin (öl. 317/929) ifade ettiği gibi meşhur bir râvi olmadığı söylenmelidir.⁷⁶ Bundan dolayı olacak ki yalnızca birkaç müellif tarafından biyografisine yer verilmiştir. Bunlardan İbn Hibbân (öl. 354/965), *es-Sikât*'ında zikretmek suretiyle onu tevsik etmekle⁷⁷ diğer müelliflerden ayrılmaktadır. Zira Ukaylî (öl. 322/934), onun tartışmalı bir râvi olduğunu söylemiştir.⁷⁸ İbn Adî (öl. 365/976) ise, babası-dedesi kanalıyla olmak üzere kendisine mütâbaat edilmeyen rivayetlerinin olduğunu söyledikten sonra mevzubahis olan beş rivayetine yer vermiş ve bu rivayetlerde problemin muhtemelen Mâlik b. Hasan'dan kaynaklandığını ifade etmiştir.⁷⁹ Kendisine üç eserinde yer veren Zehebî

⁶⁵ Ebû Yûsuf Ya'kûb b. Süfyân el-Fesevî, *el-Ma'rife ve't-târîh*, thk. Ekrem Ziyâ el-Ömerî (Medine: Mektebetü'd-Dâr, 1990), 1/342; Ebû Abdillâh Muhammed b. İshâk İbn Mende, *Kitâbü't-Tevhîd ve ma'rifeti esmâillâhi 'azze ve celle ve sıfâtihî 'ale'l-itifâk ve't-teferrüd*, thk. Ali Muhammed b. Nâsir el-Fükayhî (Medine: Câmî'atü'l-İslâmiyye, 1413), 1/227-8 (No: 86), 2/80 (217); Ahmed b. Abdillâh Ebû Nuaym el-İsfahânî, *Mevsû'atü't-tibbî'n-Nebevî (et-Tibbu'n-Nebevî)*, thk. Mustafa Dönmez (Beyrut: Dâru İbn Hazm, 2006), 1/215 (No: 79); Ebû Bekr Ahmed b. Hüseyin el-Beyhakî, *el-Esmâ ve's-sıfât*, thk. Abdullah b. Muhammed el-Hâşidî (Cidde: Mektebetü's-Sevâdî, 1993), 2/262-3 (No: 823).

⁶⁶ Buhârî, *et-Târîhu'l-kebir*, 4/167; İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 4/270-271; İbn Hibbân, *es-Sikât*, 4/338.

⁶⁷ Buhârî, *et-Târîhu'l-kebir*, 2/43; İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 2/335.

⁶⁸ Sevvâr el-Cermî için bk. Buhârî, *et-Târîhu'l-kebir*, 4/167; İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 4/270-1; İbn Hibbân, *es-Sikât*, 4/338; Oğlu Üneys için bk. Buhârî, *et-Târîhu'l-kebir*, 2/43; İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 2/335.

⁶⁹ İbn Hibbân, *es-Sikât*, 4/337-338, 6/422.

⁷⁰ İbn Hibbân, *es-Sikât*, 6/82, 8/134.

⁷¹ İbnü's-Salâh, *Ulûmü'l-hadîs*, 22; Ebû İshâk İbrâhim b. Mûsâ Burhâneddîn el-Ebnâsî, *eş-Şeze'l-feyyâh min 'Ulûmi İbni's-Salâh rahimehullâhü te'âlâ*, thk. Salâh Fethî Helel (Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 1998), 1/90; Ebû'l-Fazl Abdürrahîm b. el-Hüseyin el-İrâkî, *et-Takyîd ve'l-izâh şerhu Mukaddimeti İbni's-Salâh*, thk. Muhammed Râgıb et-Tabbâh (Beyrut: Dâru'l-Hadîs, 1984), 18; Celâleddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr es-Süyûtî, *Tedribü'r-râvî fî şerhi Takribi'n-Nebevî*, thk. Nazar Muhammed el-Fâryâbî (Riyad: Mektebetü'l-Kevser, 1994), 1/114-5.

⁷² Süyûtî, *Tedribü'r-râvî*, 1/114-5.

⁷³ İbn Mende, *et-Tevhîd*, 1/227-8 (No: 86).

⁷⁴ İbn Mende, *et-Tevhîd*, 2/80 (No: 217).

⁷⁵ Geniş bilgi için bk. Muhammed Nâsirüddîn el-Elbânî, *Silsiletü'l-ehâdisi's-sahîha ve şey'ün min fikhîhâ ve fevâidihâ* (Riyad: Mektebetü'l-Me'ârif, 1415), 7/986-9.

⁷⁶ Begavî, *Mu'cemü's-sahâbe*, 5/211.

⁷⁷ İbn Hibbân, *es-Sikât*, 7/461.

⁷⁸ Ebû Ca'fer Muhammed b. Amr el-Ukaylî, *ed-Du'afâü'l-kebir*, thk. Abdülmü'tî Emîn Kal'acî (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1984), 3/330.

⁷⁹ Ebû Ahmed Abdullah İbn Adî, *el-Kâmil fî du'afâi'r-ricâl*, thk. Âdil Ahmed Abdülmecvûd - Ali Muhammed Mu'avvaz (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1997), 8/116-117.

(öl. 748/1347) de bunların ikisinde onu *münkeru'l-hadıs* olarak nitelemiştir.⁸⁰ Bu bilgilerden hareketle Mâlik b. Hasan'ın en iyimser ifadeyle zayıf bir râvi olduğunu ve senedlerinde yer aldığı bu rivayetlerin de en azından isnad bakımından zayıf olarak değerlendirilmesi gerektiğini düşünmekteyiz. Bunlardan 4, 5, 6 ve 7 numaralı rivayetlerin bir şekilde Hz. Ali'yle ilişkili olması da dikkat çeken bir diğer ayrıntıdır.

Kanaatimizce bu yedi rivayetin başta *Kütüb-i Tis'a* olmak üzere temel hadis kaynaklarında yer almama nedeni, senedlerdeki ortaya koymaya çalıştığımız durumların varlığıdır. Tabii burada, söz konusu yedi rivayete ilişkin kanaatimizin, bir kısmı başka sahâbîlere de nispet edilen bu rivayetlerin metinlerinden ziyade isnadlarıyla ilgili olduğunu özellikle belirtmek isteriz.

3. NAMAZLA İLGİLİ RİVAYETLERİNİN FIKHÎ MEZHEPLERİN HÜKÜMLERİNE ETKİSİ

Mâlik b. Huveyris'in yukarıda verdiğimiz namazla ilgili hadislerinin, dört mezhebin bazı hükümlerine etkisinin olduğu anlaşılmaktadır. Tespit edebildiğimiz kadarıyla dört fikhî mezhep de bazen görüşlerinin tek/asıl dayanağı bazen de dayanaklarından biri olarak söz konusu hadislerle ihticac etmiştir. Hadislerin muhtevaları gereği delil olarak sunuldukları meseleler namazın öncesindeki/dışındaki ve içindeki meseleler olmuştur. Şimdi de bu meseleleri, namazın dışındakilerden içindekilere doğru olacak şekilde aşağıdaki gibi sıralayabiliriz:

3.1. Ezan ve Kamet Meselesi

İbn Rüşd el-Hafid'in (ö. 595/1198) de ifade ettiği gibi⁸¹ ezanın hazar veya seferdeki, tek kişi veya cemaat için hükmü konusundaki ihtilafın temel nedeni, konuyla ilgili hadislerin zahirinden anlaşılın şeyin farklı olmasıdır. Ezan için yapılan bu değerlendirmenin kamet için de geçerli olduğunu söylemek mümkündür. Mâlik b. Huveyris'in "*Namaz vakti geldiğinde ezanı okuyun! Sonra kamet getirin ve yaşça daha büyük olanınız size imamlık yapsın!*" şeklindeki kısmı içeren hadisinin [2.3.1.] ezan ve kamet konusunda delil olarak takdim edildiği görülmektedir. Bu anlamda fıkıh kitaplarında *ezan ve kametin yolculuk sırasında terk edilip edilemeyeceği*,⁸² *hazarda ve seferde ezan okumanın hükmü*⁸³ ve *ezanın vaktinden önce okunup okunamayacağı*⁸⁴ gibi konularda, varılan sonuçlar farklı olsa da Mâlik b. Huveyris'in sözünü ettiğimiz hadisine sıklıkla atıfta bulunulduğu rahatlıkla görülebilmektedir. Bu da Mâlik b. Huveyris hadisinin, ezan ve kamet konusunda âlimlerin farklı hükümlere varmalarında önemli bir etkiye sahip olduğunu göstermektedir.

⁸⁰ Zehebî, *Mizânü'l-i'tidâl*, 4/6; a.mlf., *el-Muğni fî'd-du'afâ*, 2/537; a.mlf., *Divânü'd-du'afâ ve'l-metrûkîn*, thk. Hammâd b. Muhammed el-Ensârî (Mekke: Mektebetü'n-Nehdati'l-Hadîse, 1967), 334.

⁸¹ Ebû'l-Velîd Muhammed b. Ahmed İbn Rüşd el-Hafid, *Bidayetü'l-müctehid ve nihâyetü'l-muktesid* (Beirut: Dâru'l-Ma'rife, 1982), 1/106-7.

⁸² İshâk b. Mansûr el-Kevsec, *Mesâ'ilü'l-İmâm Ahmed bin Hanbel ve İshâk bin Râhûye*, thk. Komisyon (Medine: Câmî'atü'l-İslâmiyye, 2004), 2/499-500; Ebû Ömer Yûsuf b. Abdillâh İbn Abdülber en-Nemerî, *el-İstizkâr*, thk. Sâlim Muhammed Atâ - Muhammed Ali Mu'avvaz (Beirut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 2002), 1/400-1; Ebû Bekr Muhammed b. Ahmed es-Serahsî, *el-Mebsût* (Beirut: Dâru'l-Ma'rife, 1989), 1/133; Abdurrahmân b. Muhammed Ebû'l-Ferec İbn Kudâme, *eş-Şerhu'l-kebîr 'alâ metni'l-Mukni' (el-Muğni içinde)*, thk. Dâru'l-Menâr (Beirut: Dâru'l-Kitâbî'l-Arabî, 1983), 1/393; Zeynüddîn b. İbrâhîm İbn Nuceym, *el-Bahrü'r-râ'ik şerhu Kenzi'd-dakâ'ik*, thk. Zekeriyâ Umeyrât (Beirut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1997), 1/461.

⁸³ Ebû'l-Hasen Ali b. Muhammed el-Mâverdi, *el-Hâvi'l-kebîr*, thk. Ali Muhammed Mu'avvaz - Âdil Ahmed Abdülmevcûd (Beirut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1994), 2/50; Ebû Bekr b. Muhammed el-Hisnî, *Kifâyetü'l-ahyâr fî halli Ğâyeti'l-ihtisâr*, thk. Ali Abdülhamîd Baltacı - Muhammed Vehbî Süleyman (Dimaşk - Beirut: Dâru'l-Hayr, 1991), 1/110-1; Mansûr b. Yûnus el-Buhûtî, *Dekâ'iku üli'n-nühâ li-Şerhi'l-Müntehâ (Şerhu Müntehâ'l-irâdât)* (Beirut: Âlemü'l-Kütüb, 1993), 1/131; İbrâhîm b. Muhammed İbn Duveyyân, *Menârü's-sebil fî şerhi'd-Delîl*, thk. Zührey eş-Şâviş (Beirut: el-Mektebü'l-İslâmî, 1989), 1/62.

⁸⁴ Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdullah Şemseddîn ez-Zerkeşî, *Şerhu'z-Zerkeşî 'alâ Muhtasari'l-Hirakî*, thk. Abdullah b. Abdurrahmân el-Cibrîn (Riyad: Mektebetü'l-Ubeykân, 1993), 1/507-8; Burhâneddîn İbrâhîm b. Muhammed İbn Müflih, *el-Mübdî' fî şerhi'l-Mukni'*, thk. Muhammed Hasan Muhammed Hasan İsmâil eş-Şâfi (Beirut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1997), 1/286; Mansûr b. Yûnus el-Buhûtî, *Keşşâfü'l-kınâ' 'an metni'l-İknâ'* (Beirut: Âlemü'l-Kütüb, 1983), 1/242.

3.2. Cemaatle Namazda Cemaatin Sayısı

Mâlik b. Huveyris'in aynı hadisinin [2.3.1.], bir namazın cemaatle namaz olabilmesi için gerekli asgari sayıyı tespitinde delil olarak sunulduğu görülmektedir. Örneğin Nevevî, Mâlik'in bu hadisine atıfta bulunarak bir imam ve bir me'mûmun (tabi) bulunmasının, münferit namazdan yirmi beş ya da yirmi yedi kat fazla sevabı olan cemaatle namazın gerçekleşeceğini ifade etmiştir.⁸⁵ Aynı şekilde İbn Hazm da bazı âlimlerin cemaat için iki ve daha fazla, diğer bazılarının ise üç ve daha fazla kişinin gerektiği görüşünde olduklarını, iki ve daha fazla kişinin gerektiği görüşünde olanların sahîh delillerinden birinin Mâlik b. Huveyris'in ilgili hadisi olduğunu belirtmiştir.⁸⁶

3.3. İmamlıkta Liyakat Meselesi

İmamlığa kimin daha layık olduğunu belirleme noktasında da Mâlik b. Huveyris'in bu hadisinin Ebû Mes'ûd el-Bedrî'nin (ö. 42/662) hadisiyle birlikte delil olarak kullanıldığı görülmektedir. Şu kadarı var ki Ebû Mes'ûd el-Bedrî hadisinde imamlığa liyakat konusunda Kur'an'ı en güzel şekilde okuma, sünnet/fıkıh bilgisine sahip olma, hicretteki kıdem ve yaş gibi hususlar yer almaktayken⁸⁷ Mâlik b. Huveyris hadisinde yalnızca yaşça en büyük olma söz konusu edilmektedir. Konuya ilişkin değerlendirmede bulunan Hanefî,⁸⁸ Şâfiî⁸⁹ ve Hanbelî⁹⁰ âlimlerin, her iki hadisi delil olarak sundukları ancak muhtemelen daha kapsayıcı olması hasebiyle Ebû Mes'ûd hadisini esas kabul ettikleri ve Mâlik b. Huveyris hadisini ona bağlı olarak ele aldıkları anlaşılmaktadır.

Öte yandan bazı âlimlerin Mâlik b. Huveyris hadisinde Ebû Mes'ûd el-Bedrî hadisinin aksine yalnızca yaşın zikredilmesini açıklama babından yaptıkları değerlendirmeler, konumuz açısından önem arz etmektedir. İmam Şâfiî ve Zeylaî'nin, söz konusu hadiste yaşça büyük olanın imamlığa daha layık görülmesini, Rasûlullah'ın (s.a.v.) hitap ettiği kişilerin diğer hususlarda eşit olduklarını bilmesine bağladıkları görülmektedir.⁹¹ Daha önce de ifade edildiği üzere Mâlik b. Huveyris ve beraberindekilerin hicretin 9. senesinde Rasûlullah'la (s.a.v.) görüştikleri göz önünde bulundurulduğunda iki âlimin değerlendirmelerinin yerinde olduğunu söylemek mümkün olmaktadır. Zira Rasûlullah'ın (s.a.v.) hadisteki muhatapları olan Mâlik b. Huveyris ve amcaoğlu/arkadaşı, o sırada genç yaşlardaydılar. Böyle olunca da Kur'an'ı en güzel şekilde okuma, sünnet/fıkıh bilgisine sahip olma ve hicretteki kıdem noktasında aralarında ciddi bir tercih durumunun olmayacağı, dolayısıyla imamete liyakat konusunda en uygun kriterin yaş olacağını söylemek anlamlı olmaktadır. Bu da Mâlik b. Huveyris'in nispeten geç olan görüşmesinin ve az olan birlikteliğinin mevzubahis hadisinin anlaşılmasına etki ettiğini göstermektedir. Bu durum, irâd vaktinin bilinmesinin bir hadisin doğru şekilde anlaşılması adına önemini de ortaya koymaktadır.

3.4. İftitâh Tekbirinde Ellerin Kaldırılacağı Miktar

⁸⁵ Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref en-Nevevî, *el-Mecmû' şerhu'l-Mühezzeb* (Mısır: İdâretü't-Tibâ'ati'l-Müniriyye, ts.), 4/196.

⁸⁶ Ebû Muhammed Ali b. Ahmed İbn Hazm, *el-İhkâm fî usûli'l-ahkâm*, thk. Ahmed Muhammed Şâkir (Beirut: Dâru'l-Âfâki'l-Cedîde, ts.), 4/2-3.

⁸⁷ Hadisin *Kütüb-i Tis'a*'daki tarifleri için bk. Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 28/295 (No: 17063), 320-1 (No: 17092), 323-4 (No: 17097), 325-6 (No: 17099), 37/31 (No: 22340); Müslim, "Mesâcid" 290 (No: 673), (No: 673), 291 (No: 673); İbn Mâce, "İkâmetü's-salavât" 46 (No: 980); Ebû Dâvûd, "Salât" 61 (No: 582, 584); Tirmizî, "Salât" 174 (No: 235); Nesâî, "İmâmet" 3 (No: 779).

⁸⁸ Ebû Muhammed Abdullah b. Yûsuf ez-Zeylaî, *Tebyînü'l-hakâ'ik şerhu Kenzi'd-dakâ'ik* (Bulak: Matba'atü'l-Kübra'l-Emiriyye, 1315), 1/133-4; İbn Nüceym, *el-Bahru'r-râ'ik*, 1/608-9.

⁸⁹ Ebû Abdillâh Muhammed b. İdrîs eş-Şâfiî, *el-Üm (er-Risâle ve İhtilâfü'l-hadis ile birlikte)*, thk. Rıfat Fevzî Abdülmuttalib (Mansûre: Dâru'l-Vefâ, 2001), 2/300-1; Mâveridî, *el-Hâvi'l-kebir*, 2/352-3; İbrâhim b. Ali Ebû İshâk eş-Şîrâzî, *el-Mühezzeb fî fikhi'l-İmâmi's-Şâfiî*, thk. Zekeriyâ Umeyrât (Beirut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1995), 1/186.

⁹⁰ Abdullah b. Ahmed Muvaffakuddîn İbn Kudâme, *el-Kâfi fî fikhi'l-İmâm Ahmed bin Hanbel*, thk. Muhammed Fâris - Mis'ad Abdülhamîd es-Sa'denî (Beirut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1994), 1/297-8; Ebû'l-Ferec İbn Kudâme, *eş-Şerhu'l-kebir*, 2/19; Şemseddîn ez-Zerkeşî, *Şerhu'z-Zerkeşî*, 2/99-100; İbn Müflih, *el-Mübdî*, 2/70; Buhûtî, *ed-Dekâ'ik*, 1/270-1; a.mlf., *Keşşâfü'l-kınâ'*, 1/472.

⁹¹ Şâfiî, *el-Üm*, 2/300-1; Zeylaî, *Tebyînü'l-hakâ'ik*, 1/133-4.

İftitâh tekbiri sırasında ellerin nereye kadar kaldırılacağı hususunda da Mâlik b. Huveyris'in "Rasûlullah (s.a.v.) [iftitâh] tekbiri aldığı zaman iki elini kulaklarına yakın bir yere kadar kaldırdı. Rükûa varmak istediği zaman, bunun benzerini yaptı. Başını rükûdan kaldırdığı zaman bunun benzerini yaptı" şeklindeki hadisine atıfta bulunulduğu görülmektedir. Bu anlamda ellerin kulak hizasına kadar kaldırılması gerektiği görüşünde olan Hanefîlerin,⁹² omuz hizasına kadar kaldırılması gerektiği görüşünde olan Şâfiîlerin⁹³ ve ister kulak ister omuz hizasına kaldırılabilceği görüşünde olan Hanbelîlerin⁹⁴ bu hadisi başka hadislerle birlikte delil olarak kullandıkları görülmektedir.

Bu bilgilerden hareketle çalışmanın amaçları doğrultusunda bazı değerlendirmeler yapmanın faydalı olacağı kanaatindeyiz. Öncelikle Nevevî'nin de ifade ettiği gibi İmam Şâfiî, omuz hizası lehine olacak şekilde konuyla ilgili hadisleri cem etmiştir.⁹⁵ Dolayısıyla İmam Şâfiî'nin Mâlik b. Huveyris rivayetinin zahirine muhalif bir hüküm verdiğini söylemek mümkündür. Öte yandan Hanefî mezhebinin Vâil b. Hucr, Ebû Humejd es-Sâ'idî ve Berâ b. Âzib hadisleriyle birlikte ellerin kulak hizasına kadar kaldırılmasını öngören Mâlik b. Huveyris hadisini esas aldığı anlaşılmaktadır.

Bunlardan ayrı olarak konumuz açısından daha büyük önemi haiz olduğunu düşündüğümüz bir diğer husus da Ahmed b. Hanbelî'nin, dolayısıyla Hanbelî mezhebinin Mâlik b. Huveyris'in mezkûr hadisine yaklaşımıdır. Yukarıda ifade edildiği üzere Hanbelî mezhebi, iftitâh tekbiri sırasında ellerin hizası konusunda muhayyerliği esas almıştır. Ancak ilgili kitaplarda yer alan bilgilere bakıldığında Ahmed b. Hanbelî'den konuyla ilgili iki görüşün/rivayetinin bulunduğu ancak bunlardan ellerin kulak hizasına kaldırılması gerektiği şeklindeki görüşün daha meşhur olduğu anlaşılmaktadır.⁹⁶ İşte tam da bu noktada Ebû'l-Ferec İbn Kudâme'nin (ö. 682/1283) şu değerlendirmesi, konumuz açısından önem arz etmektedir:

"[İftitâh tekbiri sırasında ellerin] omuz hizasına kadar kaldırılacağı hususu, İbn Ömer hadisinde rivayet edilmiştir. [Hz.] Ali ve Ebû Hüreyre de bunu rivayet etmiştir ki bu, Şâfiî ve İshâk [b. Râhûye]'ın görüşüdür. Kulak hizasına kaldırılacağı hususu ise (...) Vâil b. Hucr ve Mâlik b. Huveyris tarafından rivayet edilmiştir. İlim ehlinde bazıları bu görüşte olmuştur. Ebû Abdullah [Ahmed b. Hanbel] ise râvilerinin çokluğundan ve Rasûlullah'a (s.a.v.) yakınlıklarından dolayı bunlardan birinci hadisi tercih etmiştir. Ancak [dayandığı] rivayetinin sıhhatinden dolayı diğer şekli de caiz görmüştür. Bu da Rasûlullah'ın (s.a.v.) her ikisini yaptığını göstermektedir."⁹⁷

Görüldüğü gibi bu değerlendirmede Ahmed b. Hanbelî'nin aslında meylettiği görüş Mâlik b. Huveyris'in hadisine muhalif olacak şekilde ellerin omuz hizasına kaldırılması şeklindedir ve bu meylinin temel nedeni, ilgili hadisin râvilerinin çokluğu ama en önemlisi Rasûlullah'a (s.a.v.) "yakınlıkları" olmuştur. Başka bir deyişle Mâlik b. Huveyris'in Rasûlullah'la (s.a.v.) beraberliğinin nispeten geç ve kısa olması, Ahmed b. Hanbelî'nin onu tercih edememesine yol açmıştır. Bu nedenle hadisi sırf sahih bir yolla geldiği için amel edilmeye elverişli görmüştür.

3.5. Namazda Ellerin Kaldırılacağı Yerler

Aynı hadisin namazda ellerin nerelerde kaldırılacağı konusunda delillerden biri olarak sunulduğu görülmektedir. Örneğin Tahâvî, Hz. Ali, İbn Ömer, Ebû Humejd es-Sâ'idî, Câbir b.

⁹² Ebû Ca'fer Ahmed b. Muhammed et-Tahâvî, *Şerhu Me'âni'l-âsâr*, thk. Muhammed Zührî en-Neccâr - Muhammed Seyyid Cädülhak (Beyrut: Âlemü'l-Kütüb, 1994), 1/195-7; Ali b. Zekeriyâ el-Menbicî, *el-Lübâb fi'l-cem' beyne's-sünne ve'l-kitâb*, thk. Muhammed Fazl Abdülazîz el-Murâd (Dimaşk - Beyrut: Dâru'l-Kalem - Dâru's-Şâmiyye, 1994), 1/221.

⁹³ Nevevî, *el-Mecmû'*, 3/304-6.

⁹⁴ Ebû'l-Ferec İbn Kudâme, *eş-Şerhu'l-kebîr*, 1/512; Şemseddîn ez-Zerkeşî, *Şerhu'z-Zerkeşî*, 1/540-1; İbn Müflih, *el-Mübdî'*, 1/380.

⁹⁵ Nevevî, *el-Mecmû'*, 3/304-6.

⁹⁶ Ebû'l-Ferec İbn Kudâme, *eş-Şerhu'l-kebîr*, 1/512; Şemseddîn ez-Zerkeşî, *Şerhu'z-Zerkeşî*, 1/540-1; İbn Müflih, *el-Mübdî'*, 1/380.

⁹⁷ Ebû'l-Ferec İbn Kudâme, *eş-Şerhu'l-kebîr*, 1/512.

Abdullah ve Ebû Hüreyre hadislerinin yanı sıra Mâlik b. Huveyris'in bu hadisine yer verip bir grubun bu hadislere dayanarak rükua giderken, rükudan kalkarken ve [birinci ve üçüncü rekatların ikinci secdesindeki] oturuşlardan kıyama kalkılırken ellerin kaldırılması gerektiği görüşünde olduğunu belirtmiştir.⁹⁸ Benzer şekilde Hanbelî âlimlerden İbn Duveyyân (ö. 1353/1935) Mâlik b. Huveyris hadisinden dolayı iftitâh tekbiri sırasında, rükua gidilirken ve rükudan kalkılırken ellerin kaldırılması gerektiğini ifade etmiştir.⁹⁹

3.6. İstirahat Oturuşu (Celse-i İstirâhat)

Namazların birinci ve üçüncü rekatlarının ikinci secdelerinden sonra kıyama kalkmadan önce oturulup oturulmayacağı ve bu secdelerden kıyama kalkışta ellerle yere dayanılıp dayanılmayacağı konusunda dört mezhebin iki görüş etrafında birleştiği anlaşılmaktadır. Buna göre söz konusu yerlerde oturuşun ve yere dayanmanın gerekmediği, dolayısıyla bunun sünnet olmadığını savunan Hanefî,¹⁰⁰ Mâlikî¹⁰¹ ve meşhur görüşlerine göre Hanbelîlerin¹⁰² aksine Şâfiî mezhebi böyle bir oturuşun sünnet (müstehab) olduğu görüşünde olmuştur.

Burada konumuz açısından önemli olan hususlardan biri, tespit edebildiğimiz kadarıyla Şâfiîlerin bu görüşlerine delil olarak yalnızca Mâlik b. Huveyris'in istirahat oturuşunu ve yere dayanmayı öngörüp farklı iki bağlamla nakledilen hadisini [2.3.3.] sunmuş olmalarıdır.¹⁰³ Ancak konumuz açısından bundan daha önemli olduğunu düşündüğümüz husus, Şâfiîler dışındaki üç mezhebin Mâlik b. Huveyris'in bu hadisini yorumlama şekilleridir. Konuya yer veren Hanefî âlimlerin¹⁰⁴ yanı sıra bazı Mâlikî¹⁰⁵ ve Hanbelî¹⁰⁶ âlimlerin ilgili Mâlik b. Huveyris hadisini Rasûlullah'ın (s.a.v.) yaşlılık veya bir illet/hastalık nedeniyle kendisinde baş gösteren zayıflık ve özür durumuna hamletmişlerdir. Bunlardan Aynî, oturuş ve yere dayanmanın sünnet olmadığı konusunda onlarla hemfikirken bunların sebebinin yaşlılık olduğuna ihtimal vermemektedir. Zira ona göre vefat ettiği sırada dahi Rasûlullah (s.a.v.) 63 yaşlarındadır ve bu yaşı namazı normal şekilde kılmaya engel bir yaş değildir.

⁹⁸ Tahâvî, *Şerhu Me'âni'l-âsâr*, 1/222-8.

⁹⁹ İbn Duveyyân, *Menârü's-sebil*, 1/91-2.

¹⁰⁰ Tahâvî, *Şerhu Me'âni'l-âsâr*, 4/355; Ebû Bekr Ahmed b. Ali el-Cessâs, *Muhtasarü İhtilâfî'l-ülemâ*, thk. Abdullah Nezîr Ahmed (Beyrut: Dâru'l-Beşâirü'l-İslâmiyye, 1995), 5/1/213-4; Serahsî, *el-Mebsût*, 1/23; Ebû Bekr b. Mes'ûd el-Kâsânî, *Bedâ'î'u's-sanâ'î' fi tertîbi's-şerâ'î'* (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1986), 1/211; Menbicî, *el-Lübâb*, 1/241; Zeylâî, *Tebyînü'l-hakâ'ik*, 1/119; Aynî, *el-Binâye*, 2/252; İbnü'l-Hümâm, *Şerhu Fethu'l-kadîr*, 1/314-6; İbn Nuceym, *el-Bahru'r-râ'ik*, 1/562-3.

¹⁰¹ Ebû'l-Velîd Muhammed b. Ahmed İbn Rüşd, *el-Beyân ve't-tahsîl*, thk. Muhammed Haccî - Saîd A'râb (Beyrut: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 1988), 1/414; İbn Rüşd el-Hafîd, *Bidâyetü'l-müctehid*, 1/137-8.

¹⁰² Hanbelî mezhebinde Ahmed b. Hanbelî'den iki rivayetin/görüşün geldiği ancak bunlardan istirahat oturuşunun gerekmediği, dolayısıyla sünnet (müstehab) olmadığı şeklindeki görüşün daha meşhur olduğu anlaşılmaktadır. Bk. Muhammed b. el-Hüseyn Ebû Ya'lâ el-Ferrâ, *el-Mesâ'ilü'l-usûliyye min Kitâbi'r-Rivâyeteyn ve'l-vecheyn*, thk. Abdülkerîm b. Muhammed el-Lâhim (Riyad: Mektebetü'l-Me'ârif, 1985), 1/127-8; Muvaffakuddîn İbn Kudâme, *el-Kâfi*, 1/254; Ebû'l-Ferec İbn Kudâme, *eş-Şerhu'l-kebîr*, 1/567-8; Şemseddîn ez-Zerkeşî, *Şerhu'z-Zerkeşî*, 1/573-7; İbn Müflih, *el-Mübdi'*, 1/407; Ebû'l-Hasen Ali b. Süleymân el-Merdâvî, *et-Tahbîr şerhi't-Tahrîr fi usûli'l-fikh*, thk. Abdurrahmân el-Cibrîn - Avz el-Karnî vd. (Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 2000), 3/1460-2; Buhûtî, *ed-Dekâ'ik*, 1/199; Buhûtî, *Keşşâfü'l-kınâ'*, 1/355.

¹⁰³ Şâfiî, *el-Üm*, 2/269-70; Mâverdî, *el-Hâvi'l-kebîr*, 2/131; Ebû İshâk eş-Şîrâzî, *el-Mühezzeb*, 1/147-50; İmâmü'l-Haremeyn Ebû'l-Meâlî Abdülmelik b. Abdillâh el-Cüveynî, *Nihâyetü'l-matlab fi dirâyeti'l-mezheb*, thk. Abdülazîm Mahmûd ed-Dîb (Beyrut: Dâru'l-Minhâc, 2007), 2/169-70; Ebû'l-Hüseyn Yahyâ b. Ebî'l-Hayr el-İmrânî, *el-Beyân fi mezhebi'l-İmâmî's-Şâfi'î*, thk. Kâsım Muhammed en-Nûrî (Cidde: Dâru'l-Minhâc, 2000), 2/226; Nevevî, *el-Mecmû'*, 3/443.

¹⁰⁴ Tahâvî, *Şerhu Me'âni'l-âsâr*, 4/355; Cessâs, *el-Muhtasar*, 5/1/213-4; Serahsî, *el-Mebsût*, 1/23; Kâsânî, *Bedâ'î'u's-sanâ'î'*, 1/211; Menbicî, *el-Lübâb*, 1/241; Zeylâî, *Tebyînü'l-hakâ'ik*, 1/119; Aynî, *el-Binâye*, 2/252; İbnü'l-Hümâm, *Şerhu Fethu'l-kadîr*, 1/314-6; İbn Nuceym, *el-Bahru'r-râ'ik*, 1/562-3.

¹⁰⁵ İbn Rüşd, *el-Beyân ve't-tahsîl*, 1/414.

¹⁰⁶ Şemseddin ez-Zerkeşî, *Şerhu'z-Zerkeşî*, 1/573-7; İbn Müflih, *el-Mübdi'*, 1/407; Merdâvî, *et-Tahbîr*, 3/1460-2.

Dolayısıyla Rasûlullah'ın (s.a.v.) oturmuş ve yere dayanmış olmasının nedeni yaşlılıktan ziyade hastalık, yara ve benzeri bir özür olmalıdır.¹⁰⁷

Şâfiîler dışındaki diğer âlimlerin yorumlarına bir bütün olarak bakıldığında Rasûlullah'ın (s.a.v.) Mâlik b. Huveyris'in etrafındakilere göstermeye çalıştığı şekliyle namaz kılmış olması, istirahat oturuşunun ve yere dayanmanın sünnet olduğunu göstermemekte, aksine yaşlılığından veya bir illetten ileri gelmektedir. Dolayısıyla Mâlik b. Huveyris'in bu hadisinin de onun, Rasûlullah'la (s.a.v.) nispeten geç bir zamanda görüşmüş olmasıyla ilişkili olarak anlaşıldığını söylemek mümkündür.

SONUÇ

Temelde Mâlik b. Huveyris'in biyografisi ve rivayetleri hakkında yapılan araştırmanın neticesi olarak şu hususlar sıralanabilir:

Başta sahâbe bilgisine dair kaynaklarda olmak üzere ilgili kaynaklarda Mâlik b. Huveyris'in hayatı hakkındaki bilgilerin nispeten az sayılabilecek miktarda olduğu görülmüştür. Bununla birlikte mevcut bilgilerden hareketle onun hicretin 9. senesinde Medine'ye geldiğini söylemek mümkündür. O sırada genç yaşta olan Mâlik'in, Ebû Süleyman şeklindeki künyesinden ve kendisinden rivayetleri olduğu söylenen iki oğlundan hareketle daha sonra evlendiği anlaşılmaktadır. Genel kabule göre Mâlik b. Huveyris, yerleştiği Basra'da 74/693-4 senesinde vefat etmiştir.

Hicri 9 senesinde Medine'ye geldiği kuvvetli varsayımından yola çıkıldığında onun, Rasûlullah'ın (s.a.v.) vefatına yaklaşık iki yıl kalan bir vakte denk gelen ve yirmi gün gibi nispeten kısa süren bir sohbetinin olduğu anlaşılacaktır. Bu da Mâlik b. Huveyris ile ilgili iki duruma zemin hazırlamış olmalıdır. Bunlardan biri, çokça hadis rivayet eden, savaş vb. konularda yararlılık gösteren veyahut da Rasûlullah'la (s.a.v.) uzun süre kalan sahâbilerin aksine hayatı hakkında fazla bilginin kaydedilmemiş olmasıdır. İkincisi de benzer şekilde kısa süreli sohbetinden mütevellit sınırlı sayıda rivayetinin bulunmasıdır.

Mâlik b. Huveyris'in bu durumunun, Rasûlullah'tan (s.a.v.) sonra yaklaşık altmış yıl yaşamış olmasına rağmen sahâbenin kahir ekseriyeti gibi mukillûndan olmasına yol açtığı söylenebilir. Bakî b. Mahled'in *Müsned*'i esas alınarak on beş hadisi bulunanlardan (ashâbü'l-hamse aşere) sayılmış olmakla birlikte çalışmada başvurulan kaynaklardan hareketle tekrarsız rivayetlerinin on bir olduğu tespit edilmiştir.

Sözü edilen tekrarsız on bir rivayetinden dördünün, namazla ilgili olup *Kütüb-i Tis'a*'da yer aldığı ve bir bütün olarak sıhhat şartlarını taşıdıkları sonucuna varılmıştır. Öte yandan *Kütüb-i Tis'a* dışında bulunan yedi rivayetinin muhtelif konulara ilişkin olup sıhhat şartlarını tam anlamıyla taşımadıkları kanaati hasıl olmuştur. Bunun da namazla ilgili dört rivayetin aksine söz konusu yedi rivayetin Mâlik b. Huveyris'e aidiyetine ihtiyatla yaklaşmayı gerektirdiğini düşünmekteyiz.

Dört fikhî mezhep âlimleri, namazla ilgili dört rivayeti altı farklı konudaki hükümlerine ya tek başına ya da başka sahâbilerin rivayetleriyle birlikte delil olarak sundukları müşahede edilmiştir. Söz konusu âlimlerin istidlal sırasında yaptıkları bazı değerlendirmelerinden, onların, Mâlik b. Huveyris'in Rasûlullah'la (s.a.v.) nispeten geç ve az olan beraberliğini dikkate aldıklarını çıkarmak mümkündür. Başka bir deyişle söz konusu âlimler, Mâlik b. Huveyris'in Medine'ye geldiği vakti ve Rasûlullah'la (s.a.v.) olan sohbetinin miktarını göz önünde bulundurarak namaza ilişkin rivayetlerini ya verdikleri hükmün asıl veya teyit edici dayanağı kabul etmişlerdir ya da onları yorumlayarak hilafına hüküm vermişlerdir. Bu da rivayetlerin vürûd zamanının ve bağlamlarının bilinmesinin, onların doğru bir şekilde anlaşılmasındaki rolünü ortaya koymaktadır.

¹⁰⁷ Aynî, *el-Binâye*, 2/252.

KAYNAKÇA

- Ağırman, Cemal. "Müksirün". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 31/534. İstanbul: TDV Yayınları, 2006.
- Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdillâh. *Müsnedü'l-İmâm Ahmed bin Hanbel*. thk. Şuayb el-Arnaût - Âdil Mürşid vd. 50 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2001.
- Aynî, Bedruddîn Mahmûd b. Ahmed. *el-Binâye şerhu'l-Hidâye*. 13 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2000.
- Aynî, Bedruddîn Mahmûd b. Ahmed. *Meğâni'l-ahyâr fî şerhi esâmî ricâli Me'âni'l-âsâr*. thk. Muhammed Hasan Muhammed Hasan İsmâil. 3 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2006.
- Aynî, Bedruddîn Mahmûd b. Ahmed. *'Umdetü'l-kârî şerhu Sahîhi'l-Buhârî*. 25 Cilt. Beyrut: Daru'l-Fikr, ts.
- Begavî, Ebû'l-Kâsım Abdullah b. Muhammed. *Mu'cemü's-sahâbe*. thk. Muhammed el-Emîn b. Muhammed el-Cekenî. 5 Cilt. Kuveyt: Mektebetü Dâri'l-Beyân, 2000.
- Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. Hüseyin. *el-Esmâ ve's-sıfât*. thk. Abdullah b. Muhammed el-Hâşidî. 2 Cilt. Cidde: Mektebetü's-Sevâdî, 1993.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil. *et-Târîhu'l-kebîr*. thk. Hâşim en-Nedvî vd. 9 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, ts.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil. *Sahîhu'l-Buhârî*. thk. Mustafa Dîb el-Buğâ. 7 Cilt. Beyrut: Dâru İbn Kesîr, 1993.
- Buhûtî, Mansûr b. Yûnus. *Dekâ'iku üli'n-nühâ li-Şerhi'l-Müntehâ (Şerhu Müntehâ'l-irâdât)*. 3 Cilt. Beyrut: Âlemü'l-Kütüb, 1993.
- Buhûtî, Mansûr b. Yûnus. *Keşşâfü'l-kınâ' 'an metni'l-İknâ'*. 6 Cilt. Beyrut: Âlemü'l-Kütüb, 1983.
- Burhânüddîn el-Ebnâsî, Ebû İshak İbrâhim b. Mûsâ. *eş-Şeze'l-feyyâh min 'Ulûmi İbni's-Salâh rahimehullâhü te'âlâ*. thk. Salâh Fethî Helel. 2 Cilt. Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 1998.
- Cessâs, Ebû Bekr Ahmed b. Ali. *Muhtasarü İhtilâfi'l-ulemâ*. thk. Abdullah Nezîr Ahmed. Beyrut: Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, 1995.
- Cüveynî, İmâmü'l-Haremeyn Ebû'l-Meâlî Abdülmelik b. Abdillâh. *Nihâyetü'l-matlab fî dirâyeti'l-mezheb*. thk. Abdülazîm Mahmûd ed-Dîb. 20 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Minhâc, 2007.
- Çakan, İsmail Lütfi. "el-Cem' Beyne's-Sahîhayn". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 7/283. İstanbul: TDV Yayınları, 1993.
- Dârimî, Ebû Muhammed Abdullah b. Abdirrahmân. *Sünenü'd-Dârimî*. thk. Hüseyin Selim Esed ed-Dârânî. 4 Cilt. Riyad: Dâru'l-Muğnî, 2000.
- Ebû Dâvûd, Süleymân b. el-Eş'as. *Sünenü Ebî Dâvûd*. thk. Şuayb el-Arnaût - Muhammed Kamil Karabelli vd. 7 Cilt. Dimaşk: Dâru'r-Risâleti'l-Âlemiyye, 2009.
- Ebû İshâk eş-Şîrâzî, İbrâhim b. Ali. *el-Mühezzeb fî fikhi'l-İmâmi's-Şâfi'i*. thk. Zekeriyâ Umeyrât. 3 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1995.
- Ebû Nuaym el-İsfahânî, Ahmed b. Abdillâh. *Ma'rifetü's-sahâbe*. thk. Âdil b. Yûsuf el-Azâzî. 7 Cilt. Riyad: Dâru'l-Vatan, 1998.
- Ebû Nuaym el-İsfahânî, Ahmed b. Abdillâh. *Mevsû'atü't-tıbbi'n-Nebevî (et-Tıbbu'n-Nebevî)*. thk. Mustafa Dönmez. 2 Cilt. Beyrut: Dâru İbn Hazm, 2006.
- Ebû Ya'lâ el-Ferrâ, Muhammed b. el-Hüseyin. *el-Mesâ'ilü'l-usûliyye min Kitâbi'r-Rivâyeteyn ve'l-vecheyn*. thk. Abdülkerim b. Muhammed el-Lâhim. 3 Cilt. Riyad: Mektebetü'l-Me'ârif, 1985.
- Ebû'l-Ferec İbn Kudâme, Abdurrahman b. Muhammed. *eş-Şerhu'l-kebîr 'alâ metni'l-Mukni' (el-Muğnî içinde)*. thk. Dâru'l-Menâr. 13 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, 1983.
- Fayda, Mustafa. "Senetü'l-Vüfûd". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 36/520-521. İstanbul: TDV Yayınları, 2009.
- Fesevî, Ebû Yûsuf Ya'kûb b. Süfyân. *el-Ma'rife ve't-târîh*. thk. Ekrem Ziyâ el-Ömerî. 4 Cilt. Medine: Mektebetü'd-Dâr, 1990.
- Hâkim en-Nîsâbü'rî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh. *el-Müstedrek 'ale's-Sahîhayn*. thk. Mustafa Abdülkadir Atâ. 5 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2002.
- Hâkim en-Nîsâbü'rî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh. *Ma'rifetü 'ulûmi'l-hadîs*. thk. Seyyid Mu'azzam Hüseyin. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1977.
- Hâkim en-Nîsâbü'rî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh. *Tesmiyetü men ehracehum el-Buhârî ve Müslim ve mâ inferede küllü vâhidin minhumâ*. thk. Kemal Yusuf el-Hût. 5 Cilt. Beyrut: Müessesetü'l-Kütübi's-Sekâfiyye-Dâru'l-Cinân, 1987.

- Halîfe b. Hayyât. *Kitâbü't-Tabakât*. thk. Ekrem Ziyâ el-Ömerî. Bağdat: Matba'atü'l-Ânî, 1967.
- Hisnî, Ebû Bekr b. Muhammed. *Kifâyetü'l-ahyâr fî halli Ğâyeti'l-ihtisâr*. thk. Ali Abdülhamîd Baltacî - Muhammed Vehbî Süleyman. 2 Cilt. Dımaşk - Beyrut: Dâru'l-Hayr, 1991.
- Humejdî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ebî Nasr. *el-Cem' beyne's-Sahîhayn el-Buhârî ve Müslim*. thk. Ali Hüseyin el-Bevvâb. 4 Cilt. Beyrut: Dâru İbn Hazm, 2002.
- Irâkî, Ebü'l-Fazl Abdürrahîm b. el-Hüseyin. *et-Takyîd ve'l-izâh şerhu Mukaddimeti İbni's-Salâh*. thk. Muhammed Râgıb et-Tabbâh. Beyrut: Dâru'l-Hadîs, 1984.
- İbn Abdülber en-Nemerî, Ebû Ömer Yûsuf b. Abdillâh. *el-İstizkâr*. thk. Sâlim Muhammed Atâ - Muhammed Ali Mu'avvaz. 9 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2002.
- İbn Abdülber en-Nemerî, Ebû Ömer Yûsuf b. Abdillâh. *el-İstî'âb fî ma'rifeti'l-ashâb*. thk. Ali Muhammed el-Becâvî. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Cil, 1992.
- İbn Adî, Ebû Ahmed Abdullah. *el-Kâmil fî du'afâi'r-ricâl*. thk. Âdil Ahmed Abdülmevcûd - Ali Muhammed Mu'avvaz. 9 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1997.
- İbn Duveyyân, İbrâhim b. Muhammed. *Menârü's-sebîl fî şerhi'd-Delîl*. thk. Züheyr eş-Şâvîş. 2 Cilt. Beyrut: el-Mektebü'l-İslâmî, 1989.
- İbn Ebû Hâtîm, Ebû Muhammed Abdurrahmân b. Muhammed. *el-Cerh ve't-ta'dîl*. thk. Abdurrahman b. Yahya el-Mu'allimî. 9 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1952.
- İbn Hacer el-Askalânî, Ebü'l-Fazl Ahmed b. Ali. *el-İsâbe fî temyîzi's-sahâbe*. thk. Âdil Ahmed Abdülmevcûd - Ali Muhammed Mu'avvaz. 8 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1995.
- İbn Hacer el-Askalânî, Ebü'l-Fazl Ahmed b. Ali. *Fethu'l-bârî bi-şerhi Sahîhi'l-Buhârî*. thk. Abdülazîz b. Abdullah b. Bâz vd. 13 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1960.
- İbn Hacer el-Askalânî, Ebü'l-Fazl Ahmed b. Ali. *İthâfü'l-mehere bi'l-fevâidi'l-mübtekire min etrâfi'l-aşere*. thk. Merkezü Hizmeti's-Sünne ve's-Sîre. 19 Cilt. Medine: Mecma'u'l-Melik Fehd, 1994.
- İbn Hacer el-Askalânî, Ebü'l-Fazl Ahmed b. Ali. *Lisânü'l-Mîzân*. thk. Abdülfettâh Ebû Gudde. 10 Cilt. Beyrut: Mektebetü'l-Matbû'âtî'l-İslâmiyye, 2002.
- İbn Hacer el-Askalânî, Ebü'l-Fazl Ahmed b. Ali. *Tehzîbü't-Tehzîb*. 12 Cilt. Haydarâbâd: Matba'atü Dâireti'l-Me'ârifî'n-Nizâmiyye, 1327.
- İbn Hazm, Ebû Muhammed Ali b. Ahmed. *el-İhkâm fî usûli'l-ahkâm*. thk. Ahmed Muhammed Şâkir. 8 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Âfâki'l-Cedîde, ts.
- İbn Hazm, Ebû Muhammed Ali b. Ahmed. *Esmâü's-sahâbe ve mâ li-küllî vâhidin minhüm mine'l-aded*. thk. Muhammed Abdülhamîd es-Se'dânî. Kahire: el-Mektebetü'l-Kur'ân, ts.
- İbn Hibbân, Ebû Hâtîm Muhammed. *Kitâbü's-Sikât*. thk. Muhammed Abdürreşîd. 10 Cilt. Haydarâbâd: Meclisü Dâiretü'l-Me'ârif, 1983.
- İbn Hibbân, Ebû Hâtîm Muhammed. *Sahîhu İbn Hibbân bi-tertîbi İbn Balabân*. thk. Şuayb el-Arnaût. 18 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1993.
- İbn Kâni, Ebü'l-Hüseyin Abdülbâkî. *Mu'cemü's-sahâbe*. thk. Ebû Abdurrahman Salâh b. Sâlim el-Musarrâti. 3 Cilt. Medine: Mektebetü'l-Ğurabâi'l-Eseriyye, 1997.
- İbn Kesîr, Ebü'l-Fidâ İsmâil b. Ömer. *et-Tekmil fî'l-cerh ve't-ta'dîl ve ma'rifetü's-sikât ve'd-du'afâ ve'l-mecâhil*. thk. Şâdî b. Muhammed b. Sâlim. 4 Cilt. Sana: Merkezü'n-Nu'mân, 2011.
- İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed. *es-Sünen*. thk. Şuayb el-Arnaût vd. 5 Cilt. Beyrut: Dâru'r-Risâleti'l-Âlemiyye, 2009.
- İbn Manzûr, Ebü'l-Fazl Muhammed b. Mükerrrem. *Lisânü'l-Arab*. thk. Ahmed Fâris eş-Şidyâk. 15 Cilt. Beyrut: Dâru Sâdır, ts.
- İbn Mende, Ebû Abdillâh Muhammed b. İshâk. *Kitâbü't-Tevhîd ve ma'rifeti esmâillâhi 'azze ve celle ve sıfâtihi 'ale'l-ittifâk ve't-teferrüd*. thk. Ali Muhammed b. Nâsır el-Fükayhî. 3 Cilt. Medine: Câmi'atü'l-İslâmiyye, 1413.
- İbn Mende, Ebû Abdillâh Muhammed b. İshâk. *Ma'rifetü's-sahâbe*. thk. Âmir Hasan Sabrî. 2 Cilt. Ayn: Matbû'âtü Câmi'ati'l-İmâreti'l-Arabiyyeti'l-Müttehîde, 2005.
- İbn Müflih, Burhâneddin İbrâhim b. Muhammed. *el-Mübdî' fî şerhi'l-Mukni'*. thk. Muhammed Hasan Muhammed Hasan İsmâil eş-Şâfiî. 8 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1997.
- İbn Nuceym, Zeynüddîn b. İbrâhîm. *el-Bahrü'r-râ'ik şerhu Kenzi'd-dakâ'ik*. thk. Zekeriyây Umeyrât. 9 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1997.
- İbn Receb, Ebü'l-Ferec Abdurrahmân b. Ahmed. *Câmi'u'l-ulûm ve'l-hikem*. thk. Muhammed el-Ahmedî Ebü'n-Nûr. 3 Cilt. Kahire: Dâru's-Selâm, 2004.

- İbn Rüşd, Ebü'l-Velîd Muhammed b. Ahmed. *el-Beyân ve't-tahsîl*. thk. Muhammed Haccî - Saîd A'râb. 20 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 1988.
- İbn Rüşd el-Hafîd, Ebü'l-Velîd Muhammed b. Ahmed. *Bidâyetü'l-müctehid ve nihâyetü'l-muktesid*. 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1982.
- İbn Sa'd, Ebü Abdillâh Muhammed. *et-Tabakâtü'l-kebîr*. thk. Ali Muhammed Ömer. 11 Cilt. Kahire: Mektebetü'l-Hancı, 2001.
- İbnü'l-Cevzî, Ebü'l-Ferec Abdurrahman b. Ali. *Telkîhu fuhûmi ehli'l-eser fî 'uyûni't-târîh ve's-siyer*. Beyrut: Dâru'l-Erkam, 1997.
- İbnü'l-Hümâm, Kemâlüddîn Muhammed b. Abdilvâhid. *Şerhu Fethu'l-kadîr*. thk. Abdürrezzâk Gâlib el-Mehdî. 10 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2003.
- İbnü'l-Irâkî, Ebü Zür'a Ahmed b. Abdirrahîm. *Tarhu't-tesrîb fî şerhi't-Takrîb*. 8 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâ't-Türâsi'l-Arabî, ts.
- İbnü's-Salâh, Ebü Amr Osmân b. Salâhiddîn Abdirrahmân. *Ulûmü'l-hadîs*. thk. Nûreddîn Itr. Dımaşk: Dâru'l-Fikr, 1986.
- İmrânî, Ebü'l-Hüseyn Yahyâ b. Ebî'l-Hayr. *el-Beyân fî mezhebi'l-İmâmî's-Şâfi'î*. thk. Kâsım Muhammed en-Nûrî. 14 Cilt. Cidde: Dâru'l-Minhâc, 2000.
- İzzüddîn İbnü'l-Esîr, Ebü'l-Hasen Ali b. Muhammed. *Üsdü'l-ğâbe fî ma'rifeti's-sahâbe*. thk. Ali Muhammed Mu'avvaz - Âdil Ahmed Abdülmevcûd. 8 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1994.
- Kandemir, M. Yaşar. "Bakî b. Mahled". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 4/541-542. İstanbul: TDV Yayınları, 1991.
- Kâsânî, Ebü Bekr b. Mes'ûd. *Bedâ'i'u's-sanâ'i' fî tertîbi's-şerâ'i'*. 7 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1986.
- Kastallânî, Ebü'l-Abbâs Ahmed b. Muhammed. *İrşâdü's-sârî ilâ şerhi Sahîhi'l-Buhârî*. 10 Cilt. Bulak: el-Matba'atü'l-Kübrâ'l-Emîriyye, 1323.
- Kevesc, İshâk b. Mansûr. *Mesâ'ilü'l-İmâm Ahmed bin Hanbel ve İshâk bin Râhûye*. thk. Komisyon. 10 Cilt. Medine: Câmi'atü'l-İslâmiyye, 2004.
- Küçükaşçı, Mustafa Sabri. "Mudar (Benî Mudar)". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 30/358-359. İstanbul: TDV Yayınları, 2005.
- Mâverdî, Ebü'l-Hasen Ali b. Muhammed. *el-Hâvi'l-kebîr*. thk. Ali Muhammed Mu'avvaz - Âdil Ahmed Abdülmevcûd. 18 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1994.
- Menbicî, Ali b. Zekerîyyâ. *el-Lübâb fî'l-cem' beyne's-sünne ve'l-kitâb*. thk. Muhammed Fazl Abdülazîz el-Murâd. 2 Cilt. Dımaşk - Beyrut: Dâru'l-Kalem - Dâru's-Şâmiyye, 1994.
- Merdâvî, Ebü'l-Hasen Ali b. Süleymân. *et-Tahbîr şerhi't-Tahrîr fî usûli'l-fikh*. thk. Abdurrahman el-Cibrîn - Avz el-Karnî vd. 8 Cilt. Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 2000.
- Mizzî, Ebü'l-Haccâc Yûsuf b. Abdirrahmân. *Tehzîbü'l-Kemâl*. thk. Beşşâr Avvâd Ma'rûf. 35 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1992.
- Moğultay b. Kılıç, Ebü Abdillâh Alâüddîn. *İkmâlü Tehzîbi'l-Kemâl fî esmâi'r-ricâl*. thk. Âdil b. Muhammed - Üsâme b. İbrâhîm. 12 Cilt. Kahire: el-Fârûku'l-Hadîsiyye li't-Tibâ'a ve'n-Neşr, 2001.
- Muvaffakuddin İbn Kudâme, Abdullah b. Ahmed. *el-Kâfi fî fikhi'l-İmâm Ahmed bin Hanbel*. thk. Muhammed Fâris - Mis'ad Abdülhamîd es-Sa'denî. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1994.
- Müslim, Ebü'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc. *Sahîhu Müslim*. thk. Muhammed Fuâd Abdülbâki. 5 Cilt. Kahire: Dâru İhyâ'l-Kütübi'l-Arabiyye, 1991.
- Nâsîrüddin el-Elbânî, Muhammed. *Silsiletü'l-ehâdîsi's-sahîha ve şey'un min fikhihâ ve fevâidihâ*. 7 Cilt. Riyad: Mektebetü'l-Me'ârif, 1415.
- Nesâî, Ebü Abdirrahmân Ahmed b. Şuayb. *Sünenü'n-Nesâî*. thk. Mektebü Tahkîki't-Türâsi'l-İslâmî. 8 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, ts.
- Nevevî, Ebü Zekerîyyâ Yahyâ b. Şeref. *el-Mecmû' şerhu'l-Mühezzeb*. 20 Cilt. Mısır: İdâretü't-Tibâ'ati'l-Münîriyye, ts.
- Nevevî, Ebü Zekerîyyâ Yahyâ b. Şeref. *Tehzîbü'l-esmâ ve'l-lügât*. thk. Komisyon. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, ts.
- Nûreddin el-Heysemî, Ebü'l-Hasen Ali b. Ebî Bekr. *Mecma'u'z-zevâid ve menba'u'l-fevâid*. thk. Hüsâmeddin el-Kudsî. 10 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, ts.
- Nûreddin el-Heysemî, Ebü'l-Hasen Ali b. Ebî Bekr. *Mevâridü'z-zam'ân ilâ zevâidi İbn Hibbân*. thk. Hüseyin Selîm Esed - Abduh Ali el-Küşek. 9 Cilt. Dımaşk: Dâru's-Sekâfeti'l-Arabiyye, 1993.

- Serahsî, Ebû Bekr Muhammed b. Ahmed. *el-Mebsût*. 31 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1989.
- Süyûtî, Celâleddin Abdurrahmân b. Ebî Bekr. *el-Câmi'u's-sağîr fî ehâdîsi'l-beşîri'n-nezîr*. 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2004.
- Süyûtî, Celâleddin Abdurrahmân b. Ebî Bekr. *Tedrîbü'r-râvî fî şerhi Takrîbî'n-Nevevî*. thk. Nazar Muhammed el-Fâryâbî. 2 Cilt. Riyad: Mektebetü'l-Kevser, 1994.
- Şâfî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İdrîs. *el-Ûm (er-Risâle ve İhtilâfû'l-hadis ile birlikte)*. thk. Rıf'at Fevzî Abdülmuttalib. 11 Cilt. Mansûre: Dâru'l-Vefâ, 2001.
- Şemseddin ez-Zerkeşî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdullah. *Şerhu'z-Zerkeşî 'alâ Muhtasari'l-Hirakî*. thk. Abdullah b. Abdurrahman el-Cibrîn. 7 Cilt. Riyad: Mektebetü'l-Ubeykân, 1993.
- Taberânî, Ebü'l-Kâsım Süleymân b. Ahmed. *el-Mu'cemü'l-kebîr*. thk. Hamdî Abdülmecîd es-Selefî. 25 Cilt. Kahire: Mektebetü İbn Teymiyye, ts.
- Taberânî, Ebü'l-Kâsım Süleymân b. Ahmed. *el-Mu'cemü'l-evsat*. thk. Târik b. Avdillah b. Muhammed - Abdülmuhsin b. İbrahim el-Hüseynî. 10 Cilt. Kahire: Dâru'l-Harameyn, 1995.
- Taberânî, Ebü'l-Kâsım Süleymân b. Ahmed. *er-Ravdu'd-dânî ilâ el-Mu'cemu's-sağîr*. thk. Muhammed Şekûr Mahmûd el-Hâc Emrîr. 2 Cilt. Beyrut: el-Mektebetü'l-İslâmî, 1985.
- Tahâvî, Ebû Ca'fer Ahmed b. Muhammed. *Şerhu Me'âni'l-âsâr*. thk. Muhammed Zührî en-Neccâr - Muhammed Seyyid Câdülhak. 5 Cilt. Beyrut: Âlemü'l-Kütüb, 1994.
- Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ. *Sünenü't-Tirmizî*. thk. Ahmed Muhammed Şâkir vd. 5 Cilt. Mısır: Şirketü Mektebeti ve Matba'ati Mustafâ el-Bâbî, 1977.
- Ukaylî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Amr. *ed-Du'afâü'l-kebîr*. thk. Abdülmü'tî Emîn Kal'acî. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1984.
- Zehebî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed. *Dîvânü'd-du'afâ ve'l-metrûkîn*. thk. Hammâd b. Muhammed el-Ensârî. Mekke: Mektebetü'n-Nehdati'l-Hadîse, 1967.
- Zehebî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed. *el-Kâşif fî ma'rifeti men lehü rivâye fî'l Kütübî's-Sitte*. thk. Muhammed Avvâme. 2 Cilt. Cidde: Dâru'l-Kible, 1992.
- Zehebî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed. *el-Muğnî fî'd-du'afâ*. thk. Nûreddîn Itr. 2 Cilt. Halep: Dâru'l-Me'ârif, 1971.
- Zehebî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed. *Mizânü'l-i'tidâl fî nakdi'r-ricâl*. thk. Muhammed Rıdvan Arkasûsî vd. 5 Cilt. Beyrut: Dâru'r-Risâleti'l-Âlemiyye, 2009.
- Zeylaî, Ebû Muhammed Abdullah b. Yûsuf. *Tebyînü'l-hakâ'ik şerhu Kenzi'd-dakâ'ik*. 6 Cilt. Bulak: Matba'atü'l-Kübra'l-Emîriyye, 1315.